

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

Г. П. Скляр

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

***на тему: «Розвиток сільського (зеленого) туризму у
Хмельницькій області: стан та перспективи»***

***зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра***

Виконавець роботи Бабіна Євгенія Станіславівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник доц. Карпенко Ніна Миколаївна

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2022

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ	5
1.1 Сільський (зелений) туризм: сутність, різновиди, функції та фактори розвитку	5
1.2 Методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні	14
1.3 Світовий досвід ефективного розвитку сільського (зеленого) туризму	23
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	40
2.1 Аналіз туристичного потенціалу регіону	40
2.2 Аналіз стану розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні.....	51
2.3 Розробка зеленого пізнавального туру вихідного дня по Хмельницькій області.....	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

В умовах нестабільного розвитку ринкової економіки нашої країни сфера гостинності стає важливою та пріоритетною соціально-економічною ланкою. Одним із сучасних напрямів у сфері гостинності є сільський (зелений) туризм. Така тенденція підтверджується також і тим, що все частіше в сфері гостинності сільський (зелений) туризм стає об'єктом наукових досліджень, але сьогодні державна діяльність не сконцентровує свою увагу на тенденціях розвитку сільського зеленого туризму, активне функціонування якого могло би значно поліпшити стан туризму та соціально-економічне становище сільської місцевості й українського села. Зокрема, слід звернути увагу на Хмельницьку область, яка може стати осередком розвитку даного виду туризму, чому і присвячена ця кваліфікаційна робота.

Питання дослідження розвитку сільського (зеленого) туризму висвітлювали у своїх працях такі науковці, як Биркович В. І., Габа М. І., Зінченко А. І., Іванова В. Г., Кафарський О. В., Костриця М. М., Крисанов Д. Ф., Кудла Н. Є., Кузик С. П., Лужанська Т. Ю., Оппельд Л. І., Печенюк А. П., Папп В. В., Роглев Х. Й., Рутинський М. Й., Сердюкова О. М., Тищук І. В., Ткаченко Т. І., Туєва О. М., Чеглей В. М., Черкаська Н. В., Шимечко Г. І. та інші. Однак багато питань залишаються відкритими, дискусійними та потребують постійної уваги, зокрема дослідження напрямів розвитку туризму, що і обумовило актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо розвитку сільського (зеленого) туризму у Хмельницькій області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- охарактеризувати сутність, різновиди, функції та фактори розвитку сільського (зеленого) туризму;

- дослідити методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні;
- вивчити світовий досвід ефективного розвитку сільського (зеленого) туризму;
- дослідити туристичний потенціал регіону;
- здійснити аналіз стану розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні;
- розробити зелений пізнавальний тур вихідного дня по Хмельницькій області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження розвитку сільського (зеленого) туризму України, зокрема у Хмельницькій області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження: морфологічного аналізу, системного аналізу, критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу кваліфікаційної роботи склали Закони України, Кодекси України, Постанови Уряду, Кабінету міністрів України й інші правові акти, інформація Державного комітету статистики України, наукові статті, монографії, а також матеріали мережі Інтернет.

Результати дослідження доповідались на кафедральному круглому столі студентів та аспірантів «Туризм і молодь – 2021» (м. Полтава, 21 грудня 2021 р.), який проводився у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств туристичної сфери України. Запропоновані у роботі рекомендації створюють основу для розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ

1.1 Сільський (зелений) туризм: сутність, різновиди, функції та фактори розвитку

Розвиток сфери туристичних послуг на селі в Україні набув системного характеру з кінця XX століття. Сільський зелений туризм в нашій країні перебуває на стадії становлення. Відпочинок на селі позитивно впливає на економіку та екологію регіонів України за рахунок використання наявного приватного житлового фонду, розширення сфери зайнятості сільського населення та можливості реалізації на місці продукції особистого селянського господарства. Попри існування й розвиток самого явища, на сьогодні не існує однозначного підходу щодо визначення сутності сільського туризму не тільки в Україні, але і в інших країнах Європи. Це пов'язано, насамперед, з диференційованими підходами у різних країнах (і навіть в окремих регіонах в межах однієї країни) до туризму як виду підприємницької діяльності у сільській місцевості.

Через те, що на даний момент не існує однозначного тлумачення поняття «сільського зеленого туризму», крім того використовується велика кількість словосполучень: сільський туризм, зелений туризм, природний туризм, екотуризм, агротуризм, що включають слово туризм, спробуємо розібратись з цими поняттями. Отже, туризм – це «тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування» [45].

У вітчизняній та закордонній теорії і практиці досить часто зустрічається поняття «сільського туризму», який традиційно вважається започаткованим у Франції та Швейцарії у другій половині XX ст. При цьому зазначається, що ще на початку XVIII ст. у французьких і швейцарських

Альпах (околиці Монблану та інших найвищих альпійських піків Європи) з'явилися перші гостьові будинки-шале для обслуговування експедицій британських туристів-природолюбів. Сільський туризм набув великої популярності у США та Англії (система B&B), Ісландії, Данії, Іспанії, Фінляндії, Австрії, Швейцарії, Польщі та Угорщині [4].

Для того, щоб визначити місце сільського туризму в туристичній галузі розглянемо класифікацію видів туризму (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Класифікація туризму [52]

Класифікаційна ознака	Види туризму
1	2
1. Географічний принцип	1.1. Внутрішній 1.2. Міжнародний
2. Напрямок туристичного потоку	2.1. В'їзний 2.2. Виїзний
3. Мета поїздки	3.1. Рекреаційний 3.2. Оздоровчий відпочинок 3.3. Пізнавальний відпочинок 3.4. Професійно-діловий туризм 3.5. Науковий (конгресний) 3.6. Спортивний відпочинок 3.7. Шоп-тури 3.8. Пригодницький 3.9. Паломницький 3.10. Ностальгічний 3.11. Екотуризм (зелений) 3.12. Екзотичний 3.13. Елітарний
4. Джерело фінансування	4.1. Соціальний 4.2. Комерційний
5. Спосіб пересування	5.1. Пішохідний 5.2. Авіаційний 5.3. Морський 5.4. Річковий 5.5. Автотуризм 5.6. Залізничний 5.7. Велосипедний 5.8. Змішаний
6. Засоби розміщення	6.1. Готелі 6.2. Мотелі 6.3. Пансіонати 6.4. Кемпінги 6.5. Намети

Продовж. табл. 1.1.1

1	2
7. Кількість учасників	7.1. Індивідуальний 7.2. Сімейний 7.3. Груповий
8. Тривалість перебування	8.1. Короткотривалий 8.2. Довготривалий
9. Розташування туристичного місця	9.1. Гірський 9.2. Водний 9.3. Сільський 9.4. Приміський
10. Інтенсивність туристичного потоку	10.1. Постійний 10.2. Сезонний
11. Організаційна форма	11.1. Організований 11.2. Неорганізований

Як бачимо з таблиці 1.1.1, туризм поділяється за метою поїздки на декілька видів туризму в тому числі і екотуризм (зелений), а за ознакою розташування туристичного місця – на гірський, водний, сільський та приміський. Слід визначити, що сільський туризм є одним з видів туризму, тобто він частина туристичної галузі. Найчастіше в науковій літературі зустрічається термін «екологічний туризм», вперше запропонований у 1978 р. Т. Міллером, який визначив його, як «життєздатний туризм, чутливий до навколишнього середовища, що включає вивчення природного та культурного середовища і має на меті поліпшення стану в ньому». Майже одночасно з Т. Міллером і незалежно від нього визначення екологічного туризму сформулював економіст-еколог Г. Цебаллос-Ласкурейн (1980 р.), на думку якого, екологічний туризм – це подорож у відносно недоторкані або незабруднені природні території із специфічною метою навчання, захоплення та / чи отримання насолоди від спостерігання за природою, ландшафтами, рослинами та дикими тваринами, а також вивчення культурних особливостей населення цих територій [15].

У британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С. Медліка (1993) визначено таке: Сільський туризм (rural tourism) – відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку,

сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсоводами. Поняття «сільський туризм» часто ототожнюють з «агротуризмом», але поняття «сільський туризм» значно ширше.

Агротуризм (farm tourism) – відпочинковий туризм, що передбачає використання сільського (фермерського) господарства. Агротуризм може проявлятися у різних формах, але завжди включає винаймання помешкання. Розрізняють дві базові форми агротуризму: винаймання помешкання з обслуговуванням безпосередньо в межах дворого господарства або розміщення на нічліг з самообслуговуванням на землях, що належать до дворого господарства, наприклад, в кемпінгах та наметах. Агротуризм, таким чином, виступає однією з форм сільського туризму. В агротуризмі дворого господарство (фермерське господарство) становить одночасно нічліжну базу та головний предмет інтересу для туриста [69]. Агротуризм (agritourism) – вид сільського туризму, що тісно пов'язаний з сільським господарством, аграрним середовищем, агропродуктами.

Фермерський туризм (farm tourism) – складова частина агротуризму, пов'язана із прийомом туристів безпосередньо у помешканнях фермерського господарства, часто з мінімальними вимогами щодо зручностей (особливо щодо умов проживання). У даному контексті фермерське господарство становить одночасно базу для ночівлі та головний предмет інтересу для туриста (їжа на фермі, дозвілля на фермі тощо) [22].

Зв'язок між цими поняттями наведений на рисунку 1.1.1, на якому ми бачимо, що фермерський туризм і агротуризм — це частина сільського туризму. У [4] сільський зелений туризм визначається як пріоритетний напрямок туристичної галузі України. В. Біркович зазначає, що досі ще немає єдиного визначення сутності досліджуваного виду туризму, і з огляду на це пропонує таку дефініцію: «Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або

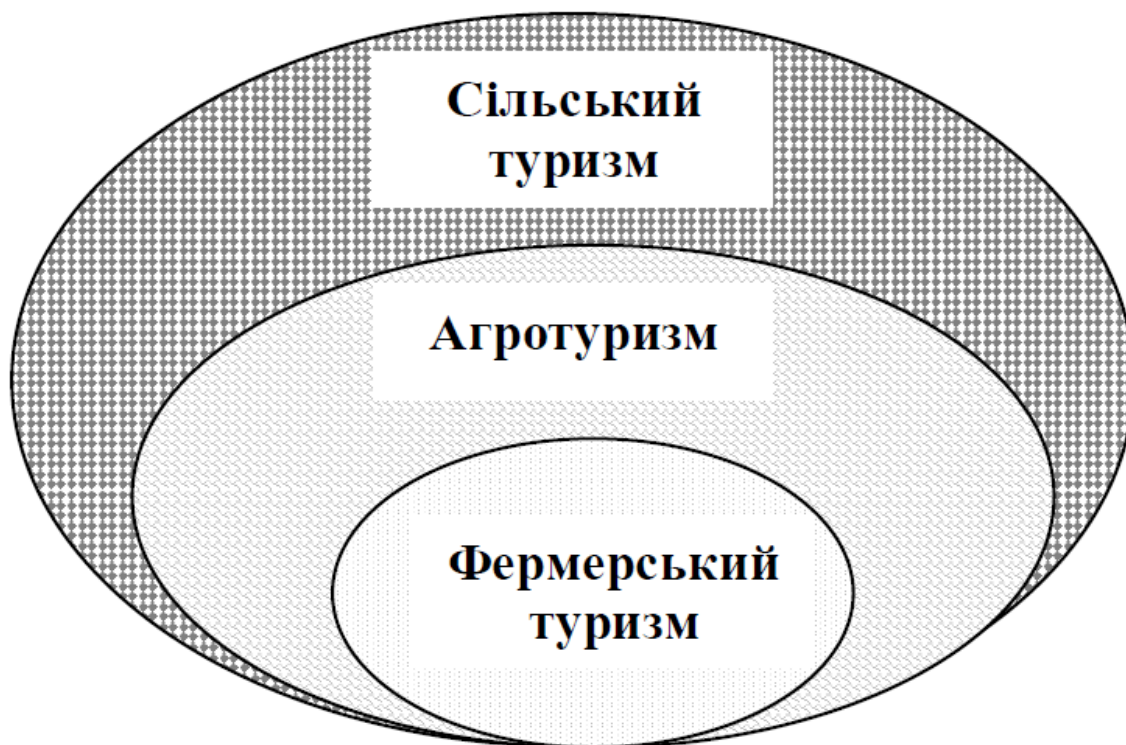

Рис. 1.1.1. Зв'язок між поняттями «сільський туризм», «агротуризм» і «фермерський туризм» [22]

фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону».

Розглянемо основні компоненти сільського зеленого туризму, які приваблюють туристів відвідати сільські місцевості.

Сільський туризм і його різновидність агротуризм мають багато спільного з екотуризмом і часто відповідають багатьом його пріоритетам, зокрема збереження природничого та культурного середовища, підтримка добробуту місцевої громади, постачання туристам харчів з місцевих продуктів. Деякі власники агротуристичних господарств, розташованих поблизу природоохоронних територій, підтримують серед туристів проєкологічні вимоги. У сільських місцевостях організовують відвідувачам багато додаткових послуг, що включають екотуристичні програми: кінні та велосипедні прогулянки, маршрути по знакованих стежках у національних і ландшафтних парках, природничі подорожі, збирання ягід та грибів.

Екологічний туризм (Ecological tourism) – це форма подорожі, сприятлива для навколишнього середовища. Вона відбувається на територіях, що мають природничу цінність (національні та ландшафтні парки). Еко-туризм спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, які відвідуються туристами. Він передбачає, що учасниками цих подорожей є люди з високою екологічною свідомістю. Виділяються такі форми екологічного туризму – активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, рибальство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, полювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки.

Зелений туризм (green tourism) – є синонімом поняття «екотуризм». Природничий туризм (nature tourism) – також є синонімом поняття «екотуризм» [69].

Розглянемо відмінності і спільні риси між сільським туризмом і зеленим туризмом. Деякі аналітики ототожнюють поняття «сільського» і «зеленого» туризму. Так, наприклад в Україні у назві «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму» присутнє поєднання двох термінів – «сільський» та «зелений» туризм з метою особливого акцентування на тому, що відпочинок відбувається у безпосередньому контакті з природним середовищем та є за сутністю окремим видом туризму. Але, як ми бачимо, з вищевказаної таблиці в різних країнах науковці по-різному тлумачать ці поняття. Отже зелений туризм відноситься до будь-якої форми туризму, який має відношення до природного середовища, а сільський туризм концентрується тільки на сільських територіях. Сільський туризм (агротуризм) і екотуризм відрізняються основними цілями використання вільного часу, їхня головна різниця полягає у базових мотивах подорожування.

Сільський туризм – це форма проведення вільного часу у вигляді стаціонарного відпочинку, тоді як базовою метою екотуризму виступає активне відкриття дикої природи, традицій і культури, їх глибоке пізнання й

сприйняття [9]. Спільне між цими поняттями є те, що обидва об'єкти можуть розміщуватися на території, що належить сільським радам, відпочинок від буденної суєти, зміна середовища перебування, можуть функціонувати у формі комплексних об'єктів (наприклад, із залученням персоналу з-поміж сільського населення, диверсифікація діяльності).

Сьогодні у суспільстві серед науковців, представників громадських організацій існує жвава дискусія відносно того, як слід вживати термін: «сільський туризм» чи «сільський зелений туризм».

Сутність сільського зеленого туризму можна також розкрити у його функціях (таблиця 1.1.2).

Таблиця 1.1.2

Функції сільського зеленого туризму [34]

Функції сільського зеленого туризму	Зміст функції
1	2
Відпочинкова	проявляється у можливості відпочити від ритму міста, набратися сил і натхнення в умовах, віддалених від звичного міській людині середовища;
Оздоровча	завдяки сільському зеленому туризму є нагода зміцнити імунітет шляхом перебування на свіжому повітрі, підвищенням фізичної активності, споживанням натуральних продуктів;
Соціальна	завдяки сільському зеленому туризму є можливість встановлення контактів, знайомств, між різними соціально-віковими групами, які часто переростають у дружні взаємовигідні відносини;
Економічна	ця функція проявляється у наявності фінансових відносин з приводу купівлі-продажу послуги;
Пізнавальна	проявляється у пізнанні навколишнього середовища, знайомстві з новими людьми та їх побутом, історико-культурними пам'ятками, традиціями, фольклором, народними ремеслами, особливостями ведення сільського господарства, загальною атмосферою села тощо;
Естетична	проявляється в отриманні задоволення від гарних краєвидів, цікавих історико-культурних закладів, витворів мистецтва, фольклорних заходів;
Культурна	встановлення морально-етичних правил поведінки, норм спілкування, етикету та культури обслуговування;
Екологічна	проявляється у виробленні певного типу мислення та поведінки людини, направленої на раціональне використання природних ресурсів, впровадження технологій, які позитивно впливають на середовище;
Інформаційна	завдяки сільському зеленому туризму можна отримати дані про ресурсний потенціал території, екологічні, соціальні, економічні проблеми, рівень розвитку людського потенціалу, відбувається комунікаційний обмін між жителями міст і сіл;

Продовж табл. 1.1.2

1	2
Охоронна	сільський зелений туризм передбачає захист та збереження природного середовища, історико-архітектурних пам'яток, культурно-етнографічної спадщини;
Навчальна	можливість набуття теоретичних і практичних навиків: ведення домашнього господарства, навчання народним ремеслам, причому процес навчання може стати продуктивним для двох сторін;
Когнітивна	проявляється в отриманні задоволення від спілкування, приємних подій, спогадів, вражень, які надовго залишаються у пам'яті;
Антиурбанізаційна	сільський зелений туризм виступає стримуючим фактором розширення меж міських поселень, зупиняючи тим «наступ цивілізації».

На думку Печенюк А.П. [34], зелений і сільський туризм – це господарська діяльність в сфері туристичних послуг, яка включає в себе, як мінімум, надання місця для проживання чи знаходження туриста на лоні природи (в лісі, в горах, в селі тощо). Відмінність між сільським і зеленим туризмом полягає в тому, що зелений туризм не прив'язується до знаходження (проживання) туриста в селі. Можна жити в лісі, у землянці чи в палатці. Спільними ознаками є можливість надання туристу за його бажанням послуг, які пов'язані з таким проживанням і відпочинком: при зеленому – збирання ягід, грибів тощо; при сільському – вивчення побуту, робота на присадибній ділянці тощо (але у відпочинкових цілях, адже туризм – це в першу чергу відпочинок).

Фактори, що впливають на розвиток сільського туризму є різноманітними і багатогранними. Різні автори у різні періоди робили спроби їх групування та оцінки. Класифікація факторів туризму, яку запропонував С.Ю. Цьохла, можна адаптувати до сільського туризму, за наступними ознаками:

- 1) за впливом: статичні і динамічні;
- 2) за характером впливу: екстенсивні та інтенсивні;
- 3) за напрямом дії: зовнішні і внутрішні;
- 4) за результативністю: позитивні та негативні [65].

Цю класифікацію ми використаємо при дослідженні факторів розвитку

сільського зеленого туризму. Розглянемо класифікацію факторів на основі рисунку (рисунок 1.1.2.).

Рис. 1.1.2. Класифікація факторів у сільському зеленому туризмі [34]

Не зважаючи на те, що немає єдиного підходу до тлумачення поняття «сільський зелений туризм» можна сказати, що цей вид туризму має вагоме соціально-економічне значення, яке полягає в тому, що він:

- стимулює розвиток селянських господарств, які займаються зеленим туризмом;
- сприяє розвитку місцевої інфраструктури;
- сприяє збуту надлишків сільськогосподарської продукції, збільшуючи додаткові прибутки селян і відрахування у місцеві бюджети;

- активізує місцевий ринок праці, підвищує зайнятість, затримує молодь на селі, понижуючи потребу в закордонному заробітчанстві;
- сприяє охороні туристичних ресурсів, насамперед збереженню етнокультурної самобутності українців;
- створює можливості для змістовного відпочинку незаможних людей;
- сприяє підвищенню культурного рівня мешканців села та підвищенню екологічної свідомості.

У наступному підрозділі нами буде досліджено Методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні.

1.2 Методичні підходи до оцінки природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні

Роль природно-ресурсного потенціалу у розвитку сільського зеленого туризму регіону надзвичайно важлива, так як основою регіональної організації такого виду туризму є наявність на цій території відповідних природних ресурсів та умов. Порівняно інтенсивний розвиток туризму загалом та сільського зеленого туризму зокрема, призводить до більш інтенсивного, використання природно-ресурсного потенціалу регіонів держави і потребує оцінки кожної одиниці природних ресурсів. Для цього необхідно уточнити уявлення про стан природно-ресурсного потенціалу в регіоні та перспективність його раціонального використання.

Першочерговим завданням забезпечення ефективного розвитку сільського зеленого туризму в регіоні є оцінка його природно-ресурсного потенціалу, яка є важливою передумовою планування туристичної галузі на регіональному рівні, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної

оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток сільського зеленого туризму в тому чи іншому регіоні [60].

Природні рекреаційні ресурси (ПРР) як матеріальна база управління регіональним розвитком туризму і функціонування його організаційних форм відносяться до групи ресурсів невиробничої сфери. Існують різні підходи до класифікації та економічної оцінки природних рекреаційних ресурсів. Найбільш прийнятним є природно-функціональний підхід, що дозволяє виділити дві основні групи природних рекреаційних ресурсів – природні ресурси санаторно-курортного лікування (лікувальні) і природні ресурси туризму і відпочинку.

По взаємодії видів використання природні рекреаційні ресурси поділяються на ресурси спеціалізованого, або цільового (суто рекреаційного), і багатоцільового використання. До ресурсів спеціалізованого використання відносяться запаси мінеральних вод і лікувальних грязей. Серед ресурсів багатоцільового використання виділяються ресурси комплексного (кліматичні, водні) і конкуруючого використання. До останніх відносяться ресурси, освоєння яких в не рекреаційних цілях знижує або виключає можливість їх використання для відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення.

Ресурси санаторно-курортного лікування, як правило, мають вузьколокалізоване розповсюдження. Показником їх кількості є запаси, які вимірюються в різних одиницях. Відновлювальні ресурси – мінеральні води ($\text{м}^3/\text{сутки}$), невідновлювальні – торф'яні грязі (м^3), озокерит (т). В цілому питання якісно-кількісної оцінки ресурсів санаторно-курортного лікування – мінеральних вод, грязей і озокериту – і теоретично, і практично достатньо розроблені, видані каталоги мінеральних вод і лікувальних грязей.

Важливим природним лікувальним чинником є клімат. Кількісними показниками, що дозволяють говорити власне про кліматолікувальні ресурси, виступає число доби із сприятливою для кліматолікування погодою за певний період і головним чином тривалість сприятливих для лікування

кліматичних періодів на конкретній території.

Основними якісними вимогами, яким повинні відповідати території, які мають бути використаними для рекреаційних цілей є естетичність, оздоровчі властивості, слабка антропогенна змінність на території регіону. Їх площа, стійкість до рекреаційних навантажень, а також тривалість сприятливих для рекреаційної діяльності кліматичних періодів визначають кількісну оцінку ресурсів рекреації. Але характеристики складу рекреаційних ресурсів, їх якісних показників і запасів (площі) недостатньо з погляду аналізу можливостей і виявлення перспектив розвитку ТРК. Для цього необхідна економічна оцінка як окремих ПРР, так і сукупності природних ресурсів розвитку рекреації в регіоні природного рекреаційного потенціалу (ПРП). Важливість економічної оцінки рекреаційного потенціалу можна пояснити все зростаючою роллю рекреаційного природокористування в країні, а також значущими втратами рекреаційних ресурсів унаслідок постійного зростання ресурсокористування у сфері матеріального виробництва [51].

Зазначене дає підстави визначити загальну структуру природно-ресурсного потенціалу регіону для потреб сільського зеленого туризму (рис. 1.2.1).

Таким чином, під природними ресурсами у сільському зеленому туризмі Тишук І.В. розуміє об'єкти, які володіють комфортними умовами і можуть бути використані для туристичної діяльності, в свою чергу, під природними умовами у сільському зеленому туризмі будемо розуміти явища, умови і чинники компонентів біосфери або їх сукупність, які володіють комфортними умовами і можуть бути використані для туристичної діяльності.

Природно-ресурсний потенціал відображає відносини, які склались у процесі відтворення і використання явищ та елементів природи – між регіоном і господарською діяльністю. Також природно-ресурсний потенціал є одним із основних чинників суспільного виробництва і багато в чому визначає економічний розвиток регіону [1].

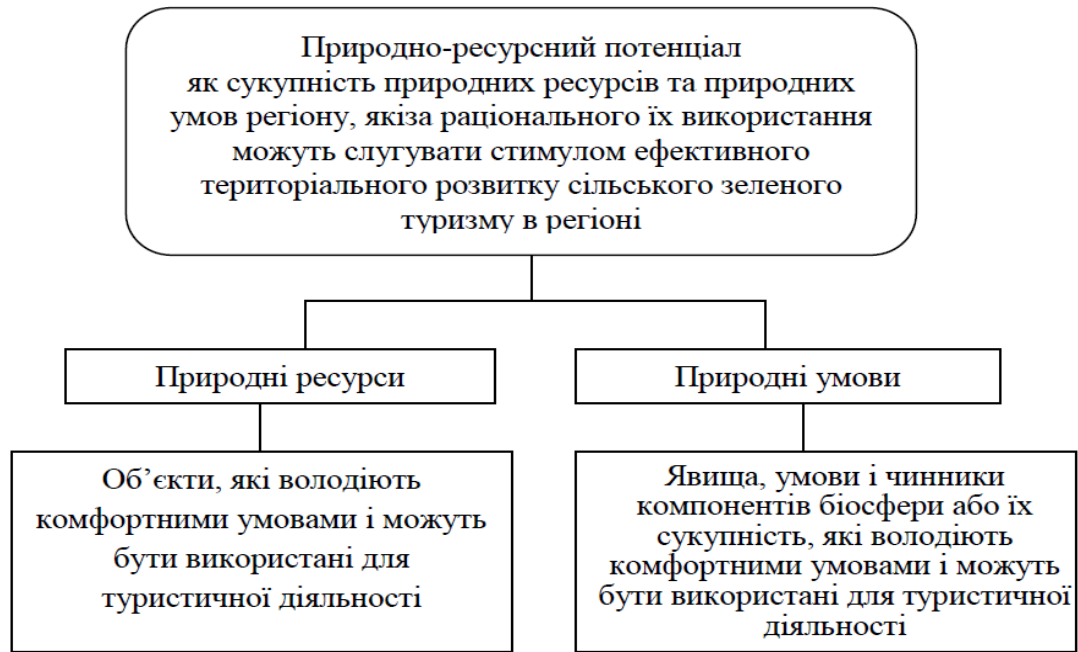

Рис. 1.2.1 Загальна структура природно-ресурсного потенціалу регіону в галузі сільського зеленого туризму [60]

З огляду на змістовне значення поняття «сільський зелений туризм», а також зважаючи на регіональний підхід дослідження виділяють компонентну структуру природно-ресурсного потенціалу в сільському зеленому туризмі регіонів (рис. 1.2.2).

Рис. 1.2.2 Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського зеленого туризму регіону [60]

З позицій системного підходу природно-ресурсний потенціал регіону представляє собою реалізацію однієї з основних закономірностей взаємодії частини і цілого системи, закономірність цілісності. Підходи до систематизації природно-ресурсного потенціалу для цілей розвитку сільського зеленого туризму представлено в таблиці 1.2.1.

Таблиця 1.2.1

Підходи до систематизації природно-ресурсного потенціалу регіону для цілей розвитку сільського зеленого туризму [60]

Структура	Складова
За територіальною ознакою	Різні форми просторової дислокації природно-ресурсного потенціалу
За компонентною ознакою	Територія, природні умови та ресурси, населення, інфраструктура
Організаційна	Можливості раціонального використання природних ресурсів
Функціональна	Відображає вплив природних ресурсів та умов на формування спеціалізації регіону

З. В. Герасимчук та М. В. Глядіна у своєму дослідженні аналізували рівень розвитку рекреаційної сфери в регіоні шляхом визначення інтегрального індексу ресурсної забезпеченості рекреаційної сфери регіону та інтегрального індексу рекреаційної освоєності регіону [8]. Ми вважаємо, що побудована таким чином методика дозволяє визначити та порівняти рівні розвитку рекреаційної сфери в областях. Також актуальним для нашого дослідження є визначення рекреаційного потенціалу регіону, оскільки це дозволить реально оцінити можливості розвитку сільського зеленого туризму регіонів України та визначити можливості, які дозволять задовольнити потреби рекреантів.

Зокрема, А. І. Літвак у своєму дослідженні пропонує методику оцінки туристично-рекреаційного потенціалу, яка базується на кількісній оцінці всіх його елементів на основі запропонованих автором показників, згрупованих за видами туристично-рекреаційних ресурсів (культурно-історичні, природні, інфраструктурні, трудові). Як метод кількісної оцінки було використано

метод факторно-кластерного аналізу із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення, що дозволило за допомогою часткових значень виділити інтегральний показник та здійснити ранжування районів залежно від розрахованого результату на райони з низьким, середнім та високим туристично-рекреаційним потенціалом.

А. В. Мокляк вивчає туристичні ресурси потреб іноземного туризму з позицій польських споживачів як найбільш потенційних в Україні, проводить оцінку та систематизацію чинників, що вивчають привабливість комплексу міжнародного туризму України для іноземців, розробивши класифікацію територій і місцевостей з урахуванням потреб іноземного туризму в Україні із визначенням місць та територій, на яких туристичний продукт повинен вдосконалюватися, а також здійснив туристичне районування України для потреб іноземного туризму [28].

О. О. Самко здійснює оцінку туристичного потенціалу за допомогою інтегрального методу шляхом оцінки визначених складових, зокрема: інфраструктурної, інформаційної, інтелектуальної, культурно-історичної [48]. На думку І. В. Тищук, зазначена методика є цікавою з позиції застосування інтегрального методу для оцінки туристичного потенціалу, але вихідні дані, які застосовуються автором, потребують подальшого обґрунтування оскільки, на нашу думку, потрібно враховувати і економічну складову.

В. Ф. Кифяк [21] вивчаючи розвиток територіальних рекреаційних систем, виділяє ряд показників, серед яких: обсяг наданих послуг, кількість осіб, яким надавалися характерні та супутні послуги, експорт та імпорт рекреаційних послуг, зайнятість у рекреаційній сфері, надходження до бюджетів усіх рівнів тощо. На нашу думку, для оцінки рівня розвитку зеленого туризму є важливим аналіз рекреантів, які отримували послуги в межах регіону, аналіз фінансових результатів, оцінка зайнятості в сфері туризму.

Аналіз розглянутих методичних підходів оцінки природно-ресурсного

потенціалу дозволяє зробити висновок, що усі вони мають свої переваги та недоліки, на нашу думку, у них розрізнено розглядаються туристичні ресурси та майже не розглядаються туристичні умови в аспекті територіального розвитку і тому вони не дозволяють у комплексі оцінити та порівняти функціонування особливостей розвитку природно-ресурсного потенціалу на території України.

Разом з тим, багато аспектів розв'язання досліджуваної наукової проблеми залишилися недостатньо розкритими, що зумовило проведення подальших досліджень у цьому напрямі. Вважаємо, що методика оцінки природно-ресурсного потенціалу повинна включати в комплексі як оцінку природних ресурсів, так і оцінку природних умов регіону, саме поєднання зазначеного дозволяє визначити можливості розвитку сільського зеленого туризму регіону. Крім того, дана оцінка повинна базуватися на чітко визначеній методиці дослідження (рис. 1.2.3).

Методика оцінювання природно-ресурсного потенціалу детально розкрита в колективній праці «Економічна оцінка природного багатства України» під керівництвом акад. НАН України, д.е.н., проф. С. І. Пирожкова та акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика. Цінними є висвітлені в монографії теоретико-методологічні засади сучасної оцінки природно-ресурсного потенціалу областей України. Особливу увагу приділено вдосконаленню методики оцінки природного капіталу. Розкрито суттєві характеристики структурних компонентів природного багатства – водних, земельних, лісових та мінеральних ресурсів як об'єктів економічної оцінки, а також визначено цільові орієнтири його комплексної економічної оцінки.

Фахівцями Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» вартість природного багатства України визначено у розмірі 1,06 трлн грн. При цьому поресурсна структура природного багатства є такою: водний капітал становить 6,4 % від загальної вартості (67,9 млрд грн);

Рис. 1.2.3 Методика дослідження природно-ресурсного потенціалу розвитку сільського зеленого туризму на рівні регіону [60]

земельний – відповідно 44,7 (473,9); лісовий – 7,9 (84,6); мінеральний – 24,8 % (263, 0 млрд грн). За агрегованим підходом екосистемна складова природного багатства дорівнює 16,2 % від його підсумкової вартості, а саме 170, 6 млрд грн [11].

Лідуючу позицію щодо вартісної оцінки 1 га багаторічних насаджень займає Вінницька область – 100902,3 млн. грн, на найнижчі показники щодо

нормативної грошової оцінки 1 га багаторічних насаджень має Тернопільська область – 19435,3 млн грн. На Черкаську область припадає найвищий показник грошової оцінки 1 га ріллі та перелогів – 39811,1 млн грн, Житомирська область щодо зазначеного показника займає 25 місце у рейтингу і становить 20581,0 млн грн у досліджуваному періоді.

Найвищий рейтинг щодо вартісної оцінки природно-ресурсного потенціалу займає Донецька область – 12,56 % від загальної кількості. Це пояснюється тим, що саме в Донецькій рудопромисловій агломерації розміщуються поклади цінних мінеральних ресурсів. На Другому місті опинилась Дніпропетровська область (11,55 %), а на останньому – Херсонська 1,19 % (рис. 1.2.4).

Рис. 1.2.4 Вартісна оцінка природно-ресурсного потенціалу регіонів України [60]

Загальна вартість природно-ресурсного потенціалу регіонів України становить 1063047,6 млрд грн.

Так, встановлено, що структуру вітчизняного природно-ресурсного потенціалу формують земельні (44,4 %), мінеральні (28,3), водні (13,1), лісові (4,2), а також фауністичні й природно-рекреаційні ресурси (близько 10,0 %)

[11].

Також, цікавим є підхід оцінювання природно-ресурсного потенціалу саме з позицій туризму. Так, останніми роками напрацювання в цій галузі збагачені інструментарієм, запропонованим професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченка О. О. Бейдиком [2], який здійснив інтегральну оцінку природних і антропогенних ресурсів України і побудував на цій основі ресурсно-рекреаційний рейтинг областей України. Дослідник пропонує проводити оцінку за структурними ознаками природно-ресурсного потенціалу (природно-кліматичних ресурсів та умов), виділяючи при цьому спелеологічний, орографічний, кліматичний, гідрографічний, рослинний та тваринний потенціал.

У наступному підрозділі нами буду досліджено світовий досвід ефективного розвитку сільського (зеленого) туризму.

1.3 Світовий досвід ефективного розвитку сільського (зеленого) туризму

Масовий розвиток сільського зеленого туризму в світі почався з другої половини XX ст., коли у Великобританії та США виникла концепція «Bed & Breakfast» – тимчасове проживання близько 7 діб в порожніх кімнатах будинків незалежно від їх розташування (табл. 1.3.1).

Експерти Світової Туристичної Організації розробили стандартну класифікацію засобів розміщення туристів, згідно з якою засоби розміщення класифікуються на колективні та індивідуальні. У різних країнах застосовуються різні символи для позначення категорійності засобів розміщення. Наприклад, в Ісландії діє категоризація сільського житла, як номерів 3 категорій, так і будинків гостьового типу категорії A, B, C, D; E; F; G; у країнах Південної Європи діє категоризація агросадиб від 1 до 5 зірок [50].

Таблиця 1.3.1

Класифікація баз відпочинку, які належать до типу «Bed & Breakfast» [29]

Найменування	Характеристика	Особливість
Bed & Breakfast cottage	Найнятий котедж у курортно-рекреаційній зоні, на території, яка має статус сільській місцевості або відноситься до курорту	Розташування на березі моря, озера або в горах
Bed & Breakfast farm vacation	Сімейний відпочинок з дітьми в мальовничій сільській місцевості з цінними рекреаційними ресурсами	Можливість відпочинку у «домашній» атмосфері дітей різних вікових груп окремо від батьків
Bed & Breakfast homestay	Проживання в будинку господаря сільської садиби спільно з його сім'єю в окремих кімнатах для гостей	Знайомство з традиціями, культурою, побутом тієї сім'ї з якою проживають гості
Bed & Breakfast farmstay	Проживання у будинку фермера або у кемпінгу на території фермерського господарства	Вживання в їжу продуктів, вирощених самим господарем садиби, участь у сільськогосподарських роботах на фермі

Саме в США і Великобританії поширюється концепція «Bed & Breakfast». На початку XXI ст. індустрія сільського туризму визнається експертами ВТО як суттєвий, найбільш динамічно зростаючий сектор світового туристичного господарства. Обсяги надання агротуристичних послуг у постіндустріальних країнах нині практично в 2-4 рази перевищують обсяги зростання готельної бази і курортного сервісу в цих країнах.

На сучасному етапі усі національні організації сільського туризму країн Європи об'єдналися в Європейську федерацію фермерського і сільського туризму (European Federation for Farm and Village Tourism) або скорочено «EuroGites». Основні цілі цієї організації: сприяння розвитку сільського зеленого туризму та цільове інвестування проектів розвитку сільського туризму. Особливості організації сільського зеленого туризму різних країн надані у табл. 1.3.2.

До наведеного у табл. 1.3.2 варто відзначити вагому державну підтримку програм залучення сільських громад до зеленого й агротуризму у європейських країнах. Європейський Союз вбачає в сільському туризмі

Таблиця 1.3.2

Особливості організації сільського зеленого туризму у різних країнах [29]

Країна	Особливість організації сільського зеленого туризму
Італія	агротуристичний бізнес тісно пов'язаний з курортним, міжнародна спеціалізація астрономічний і дегустаційний туризм
Австрія	зайнятість гостей у збірі трав, приготуванні молокопродуктів, вигоні худоби, активний гірський та екологічний туризм
Фінляндія	будиночки без господарів, розміщені на берегах заповідних озер та річок
Румунія	діє Національна асоціація сільського і культурного туризму, спеціалізація етнографічний та гастрономічний туризм
Угорщина	податкові пільги, міжнародна спеціалізація кінний туризм
Польща	відсутність тісного зв'язку з традиціями країни – тільки ночівля та харчування
Франція	приморські агросадиби, кінні ферми, винні агросадиби, гірськолижні шале, агрокоттеджі, замки, рибальські будинки
Іспанія	сільські готелі відкрито на Канарських і Балеарських островах, а також у переобладнаних монастирях та історичних замках
Данія	діє Національна асоціація агротуризму, спеціалізація велосипедний туризм
Ісландія	категоризація номерів на три категорії, категоризація гостьових будинків (А, В, С, D, Т, F, G)
Німеччина	більшість туристів приїждить для участі у міжнародних ярмарках та торгових шоу
Великобританія	доступні ціни, спеціальні знижки для дітей, друкуються рекламно-інформаційні каталоги СЗТ

основний важіль економічного підйому своїх сільських територій. За підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця з сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі. Також підраховано, що дохід, отриманий від одного ліжка-місця, еквівалентний річному доходу фермера від однієї корови [50].

Класичні європейські традиції й цінності сільського відпочинку впродовж багатьох десятиліть сповідує Великобританія. Система регіональної організації туризму Великобританії виникла в 1969 р. з прийняттям Закону про розвиток туризму. Англійський туризм має всесезонний характер: дуже популярно проводити у цій країні не тільки літні канікули, а ще й зустрічати Різдво. У Великобританії існує Національна

організація сільського туризму та агротуризму, яка забезпечує акредитацію осель. Популярність сільського туризму спонукала англійських фермерів до об'єднання з метою пропозиції більш різноманітних послуг в своїх будинках. Наприклад, у південно-західній Англії реставрують старі ферми, які користуються успіхом у туристів, де підвищений рівень комфортності поєднується з частково збереженим старим меблюванням [50].

У Європі лідерами за обсягами розвитку індустрії сільського туризму є Франція та Іспанія. У цих країнах сільський туризм уже давно переріс у високорентабельну галузь їх міжнародної економічної спеціалізації. Сільський туризм цієї країни представлений Національною організацією будинків відпочинку і зеленого туризму. Ця організація пропонує агрооселі на будь-який смак і вид відпочинку, що сертифіковано за високими національними стандартами сервісу.

Серйозну конкуренцію Франції на ринку агротуристичних послуг Західної Європи віднедавна складає Іспанія. Щорічно послугами сільського туризму Іспанії користується близько 1,2 млн осіб.

Не відстає від Іспанії та Франції й Італія. Ця країна акцентує увагу гостей на славетних історичних традиціях сільського відпочинку у горах і передгір'ях Альп, Апеннін та уздовж смуги першокласного морського узбережжя. Агротуризм в Італії від самого виникнення почав розглядатися сільським населенням як основна форма підприємницької зайнятості. Тому в цій країні агротуристичний бізнес тісно переплетений з курортним. Вагомим чинником міжнародної агротуристичної спеціалізації Італії поступово став винний і гастрономічний туризм. Незважаючи на те, що послуги сільського відпочинку в Італії майже вдвічі вищі, ніж в Іспанії чи Франції, ними щорічно користуються до 2 млн осіб (з них 78% італійці). Щорічно прибуток від сільського туризму становить 350 млн доларів.

Особливе місце розвитку зеленого туризму відведено Німеччині. Німеччину відвідує багато одноденних гостей із країн Східної Європи, які роблять шоп-тури, особливо з сусідньої Польщі. На початку 1980-х років в

Німеччині була розроблена концепція розвитку туризму в периферійних регіонах для поширення на туристичному ринку дешевого відпочинку на природі, без використання дорогої інфраструктури та надання комфортних умов проживання [50].

Розвиток сільського зеленого туризму Австрії нині нараховує 15000 зареєстрованих агротуристичних господарств сумарною місткістю 170000 ліжко-місць. Вартим є вивчення досвіду і європейських сусідів України: Угорщини, Румунії, Польщі. Законодавством Угорщини сільський зелений туризм віднесено до сфери ведення особистого селянського господарства, тут формуються відповідні пільгові податкові інструменти. До числа найпопулярніших місцевостей відносять південно-західну область Ваш, східну область Сольнок (район р. Тис) і славнозвісний Хортобадський степ. «Родзинкою» сільського туризму в цій країні є його поєднання з національними традиціями конярства.

У Румунії інтереси власників агроосель представляє Національна асоціація сільського, екологічного і культурного туризму. Сільський туризм у цій країні розвивається насамперед у Південних Карпатах і орієнтується на такі ж переваги, що й Україна, тобто на збереження природного середовища й етнокультурних традицій. Польське законодавство чітко розмежовує основні поняття та принципи ведення сільського зеленого туризму від інших видів туристичних послуг, що надаються у сільській місцевості, але законодавчо віднесені до підприємницької діяльності. У сільському туризмі уряд Польщі вбачає джерело розвитку для регіонів, які мають природні ресурси для розбудови виробничих галузей економіки. Польський агротуризм підтримує свою матеріальну базу завдяки зв'язку з селом, сільським господарством, із традиційною архітектурою та інтер'єром. Агротуристичний продукт, що пропонується польськими господарствами, часто зводиться виключно до ночівлі та харчування, але нам відомо, що рентабельність об'єктів для ночівлі зростає при наданні, наприклад, інших послуг [12].

В Україні, базуючись на польському досвіді, також діє система екологічної сертифікації та добровільної категоризації «Зелена садиба», яка розроблена всеукраїнською Спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Схема сертифікації побудована на принципах зменшення шкідливого впливу агротуристичного об'єкту на екологію, підтримка народних традицій та ремесел, підтримка місцевої економіки, розвиток екологічно-сприятливих видів розваг і відпочинку. На підставі вивчення досвіду різних країн можливо виділити напрямки та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні при вдосконаленні законодавчого регулювання сільського зеленого туризму (табл. 1.3.3).

Таблиця 1.3.3

Напрямки та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні на підставі світового досвіду [29]

Країна з подібним досвідом	Напрямок розвитку сільського зеленого туризму на Україні
Німеччина, Італія, Австрія, Польща, Угорщина	пільговий режим оподаткування
Франція	спільний розвиток сільської місцевості та туризму за фінансової підтримки приватного сектору та координації уряду; поділ району на зони відпочинку та зелені зони
Італія	розвиток агротуристичного бізнесу пов'язаний з курортним, спеціалізація на гастрономічних та дегустаційних турах
Італія, Іспанія	виникнення спеціальних готелів у сільській місцевості біля монастирів
Австрія	зайнятість гостей у зборі трав, приготуванні молокопродуктів, вигоні худоби
Франція	приморські агросадиби, кінні ферми, винні агросадиби, рибальські будинки
Румунія	етнографічні види сільського зеленого туризму

Для України сільський зелений туризм – нове поняття, хоча розвивається досить активно. Сьогодні, туристична галузь в Україні є лише п'ятою за значенням складовою поповнення бюджету і її питома вага має значно зрости з огляду на такі об'єктивні передумови, як вигідне геополітичне розташування України в центрі Європи, наявність значного туристично-рекреаційного потенціалу, сприятливий клімат, багаті флора і

фауна, чисельні культурно-історичні пам'ятки світового рівня.

Як свідчить світовий досвід, реалізація програм розвитку сільського туризму сприяє вирішенню низки актуальних соціально-економічних проблем, а саме:

1. Створення додаткових можливостей для сільських громад щодо поліпшення фінансового стану, акумулювання коштів та спрямовування їх на реалізацію місцевих соціальних проектів.
2. Створення робочих місць для місцевого населення як у туристичній індустрії, так і у споріднених галузях.
3. Сприяння розвитку малого і середнього бізнесу в сільських регіонах країни.
4. Стимулювання розвитку валютної сфери діяльності.
5. Інвестування раціонального використання туристичних ресурсів, у т.ч. особливо охоронних природних територій.
6. Створення і просування на ринку туристичних послуг матеріально доступних для пересічного мешканця міста «сільських агротурів».
7. Розширення переліку індивідуалізованих активних видів відпочинку.
8. Наближення міського жителя до витоків народної культури.
9. Активізація створення сучасних засобів розміщення туристів у сільській місцевості та формування культури обслуговування туристів.
10. Актуалізація краєзнавчо-пошукової роботи та сприяння розробці нових туристичних маршрутів у сільській місцевості.

Багато європейських країн, а саме: Польща, Італія, Іспанія, Литва, Латвія, Словенія, Чехія, Чорногорія, Угорщина широко розвивають сферу сільського туризму, проте, підходи щодо розвитку даного виду туризму та його перспектив у цих країнах дещо відрізняються.

У сусідній Польщі сільський туризм традиційно поєднується з поняттям «господарська гостинність». Держава підтримує охочих розпочати діяльність у сфері сільського туризму та тих, хто вже надає такі послуги відпочиваючим на базі своїх господарств. Вони мають право вести

повноцінне господарювання, але при цьому не бути обтяженими зобов'язаннями, які покладаються законодавством на решту підприємців. Такий вид підсобної діяльності має чітке законодавче визначення:

- до послуг сільського туризму треба відносити надання відпочиваючим в оренду кімнат, окремих будинків, місць під намети; продаж домашніх страв. Також можуть надаватися інші послуги, зумовлені перебуванням туриста у певному господарстві та пов'язані з традиційною господарською діяльністю;

- селянина, котрий має право надавати послуги з сільського туризму, вважати господарем-власником сільського господарства, що займається сільськогосподарською діяльністю самостійно, за власний рахунок;

- надання агротуристичних послуг у сільському господарстві означає використання з цією метою земель, будівель та інших засобів цього господарства без зміни їх характеру та порушення їхньої основної функції – здійснення сільськогосподарського виробництва.

Визначення у законодавстві Польщі понять «агротуристичні послуги», «селянин (господар)», «сільське господарство» чітко відмежовує діяльність у сфері сільського туризму від інших видів туристичних послуг, які надаються у сільській місцевості і які законодавством віднесені до сфери підприємницької діяльності.

Як зазначає Є. Грущинський, на сьогодні в Польщі нагромаджено чималий досвід щодо категоризації (стандартизації) місць перебування сільських туристів. Передусім це стосується нічліжної бази, яка повинна відповідати санітарним нормам та гарантіям безпечного відпочинку. Слід зауважити, що у Польщі катетеризація сільської нічліжної бази не є обов'язковою. Це добровільні дії, що виконуються за ініціативою надавача агротуристичних послуг. Власники агроосель самі зацікавлені в проведенні категоризації нічліжної бази з метою кращого просування своїх послуг на туристичному ринку (оскільки система стандартизації широко використовується організаціями, які займаються рекламою сільського

туризму як в самій Польщі, так і за кордоном) та наближення рівня послуг до міжнародних стандартів.

Категоризацію нічліжної бази сільського туризму проводить Польська федерація сільського туризму «Гостинні господарства». ПФСТ «Гостинні господарства» розрізняє чотири типи місць відпочинку: гостьові кімнати, окремі житлові одиниці, групові квартири, присадибні кемпінгові містечка. Усім їм може присвоюватися одна з 4 категорій: стандарт (що повинна відповідати певному переліку мінімальних вимог до побутової бази).

Згідно з діючими у Польщі правовими нормами, сільський туризм – це вид діяльності, що полягає у наданні готельних послуг або пропозиції гостям більше 5 кімнат (із харчуванням або без), у будинках, що розташовані у сільській місцевості, а також у наданні туристичного обладнання, організації наметових містечок та кемпінгів тощо господарствами, що від власної сільськогосподарської діяльності одержують менше 50% своїх доходів. Сільський туризм охоплює також автомобільні, велосипедні, водні чи кінні подорожі з перебуванням у малих сільських готелях, пансіонатах, кемпінгах, лісових господарствах чи у приватних садибах.

Досить цікавим є також польський досвід щодо організації так званого «сентиментального туризму», орієнтованого на задоволення потреб як своїх співвітчизників, так і закордонних споживачів туристичних послуг. Наприклад, у колишніх німецьких селах західної Польщі сьогодні часто можна зустріти німецькі назви на дороговказах, а в місцевих ресторанах та кафе – страви німецької та польської кухні, назви яких подаються в меню німецькою мовою.

До того ж, у Польщі вперше був проведений світовий чемпіонат з косіння. У Національному парку пропонується послуга «чорний лелека»: туристу видається захисна накидка та бінокль, що дає можливість спостерігати за рідкісним птахом з відносної близькості. Така екологічна послуга користується значною популярністю — люди тягнуться до природи. Сьогодні польські фахівці все частіше висловлюють своє зацікавлення у

проведенні спільних з українськими колегами досліджень щодо формування механізмів активізації розвитку агротуризму на транскордонні з поглибленим вивченням потреб розвитку сільської інфраструктури в рамках VII-I Дослідницької програми ЄС.

Урядом Франції у 1967 р. був прийнятий план спільного розвитку сільської місцевості і туризму в Аквітанії. Згідно плану, прибережний район поділявся на 16 секторів, 9 з яких повинні були розвиватися для туризму, тобто облаштовувалися пляжі, зони відпочинку на озерах і місця розміщення для водних видів спорту. В останніх секторах (зелених зонах) передбачалося збереження ландшафту і дикої природи. Планування і будівництво нових засобів розміщення здійснювалось з метою задоволення потреб внутрішнього туризму країни. Так, для туристів, які люблять подорожувати країною, у Франції набула розвитку мережа автотуристичних кемпінгів, прив'язаних до сільської місцевості. Усі кемпінги країни перевіряються на відповідність національним стандартам сервісу та отримують категорійний сертифікат.

Не дивлячись на те, що послуги сільського відпочинку в Італії майже вдвічі вищі, ніж в Іспанії чи Франції, ними щорічно користуються до 2 млн. осіб. Це пояснюється тим, що в країні агротуристичний бізнес тісно переплітається з курортним, де склалася розгалужена мережа престижних відпочинкових котеджів і пансіонатів не нижче 3-зіркового рівня, які мають усю необхідну рекреаційну інфраструктуру.

В Італії розвиток агротуризму став можливим на основі добре розвиненої туристичної інфраструктури тих чи інших регіонів і загальновідомих територій, наприклад, Тоскани. До цього додаються: краса пейзажів, значна кількість історичних та природних визначних пам'яток, хороші вина та якісна місцева кухня, яка займає значне місце у «формулі успіху». В Італії виділяють три напрямки агротуризму: «природа і здоров'я», «традиційна гастрономія» і «спорт».

В Угорщині традиційно вживаються словосполучення: «сільська хутірська гостинність», «сільський туризм», «сільський аграрний туризм»

тощо. Причина у тому, що ця діяльність вважається різновидом робіт і послуг, які традиційно виконуються сільськими господарями у процесі ведення господарства на базі садиб. Тому загальні правила, які стосуються діяльності у сфері сільського туризму, визначені у нормативних актах щодо ведення сімейних господарств, без встановлення будь-яких додаткових обов'язків або обмежень у господарській діяльності й для тих, хто займається і цією діяльністю. В угорському законодавстві регулювання відносин, що виникають при здійсненні господарювання у сімейних садибах, не підпадає під дію нормативних актів, якими регулюються відносини у сфері підприємництва. Відповідно не підлягають оподаткуванню і особисті доходи, отримані від використання для відпочинку власного житла.

При цьому мають бути дотримані такі умови: для туристів надається не більше 10 ліжок-місць; річний дохід від цієї діяльності не перевищує 10 мінімальних місячних зарплат; місце постійного помешкання особи – нерухомість, яка використовується; житло розташоване в сільській та в хутірській місцевості, яка не віднесена до санаторно-курортних зон.

Передбачаються спеціальні пільги, переваги для сімейних господарств, які займаються, або виявили бажання зайнятися діяльністю у сфері сільського туризму, у випадку їх розташування на території сільських поселень у економічно слаборозвинутих (визнаних законодавчо економічно депресивними) регіонах. Отримання таких пільг та переваг відбувається на конкурсних засадах у процесі реалізації спеціальних урядових чи відомчих програм. Прикладом такої державної підтримки може слугувати Конкурсна об'ява Міністерства землеробства [26].

До конкурсу допускаються проекти:

- подані особами, які є постійними мешканцями населених пунктів з кількістю населення не більше 3000 осіб, розташованих на економічно несприятливих територіях; є власниками, або співвласниками помешкань, придатних для прийому гостей, які в змозі запропонувати аграрний продукт з метою його реалізації відпочиваючим;

– спрямовані на: реконструкцію та ремонт житлових будинків або реконструкцію нежилых приміщень і будівель у житлові будівлі чи приміщення; підвищення рівня благоустрою помешкання та навколишніх територій; будівництво або модернізацію систем та споруд водопостачання та каналізації, а також на отримання відповідної кваліфікації або організацію такого професійного навчання; маркетингову та рекламну діяльність.

Подані належним чином документи можуть отримати матеріальну підтримку у формі кредиту в розмірі 8 тис. дол. США, які в разі успішної реалізації проекту поверненню не підлягають.

Державні стандарти спеціально для цієї діяльності відсутні. Будинки і споруди, на базі яких здійснюється діяльність, повинні відповідати державним стандартам, які стосуються житлових та інших приміщень та споруд. Не має потреби в отриманні будь-якого дозволу чи реєстрації, якщо діяльність здійснюється власником садиби (членами його сім'ї), зайнятого цілком або частково у сфері сільського господарства у сільському населеному пункті.

Однією з відмінних особливостей шведської моделі є розвинутість та досконалість професійного самоврядування у сфері сільського туризму. Прийом відпочиваючих у сільській місцевості господарями садиб здійснюється у рамках спеціальної Програми «сільська гостинність». Програма являє собою свого роду об'єднання, компанію-організацію з ознаками громадських об'єднань та традиційних професійних цехів. Участь у Програмі «сільська гостинність» господарів є обов'язковою умовою для набуття права здійснювати діяльність у сфері сільського туризму і є добровільною та платною.

Для вступу до організації господарі та їхні садиби повинні відповідати наступним вимогам:

– господарство повинно демонструвати гарне навколишнє середовище, у т.ч. добротні умови утримання тварин, та відповідати вимогам безпечного перебування людей у господарстві;

- господарство повинно бути розташоване у сільській місцевості і використовуватись як діюче сільськогосподарське виробництво (це може бути рослинництво, тваринництво або невелике лісогосподарське виробництво);
- господарство повинно бути платником податку, як сільськогосподарське підприємництво;
- господар (або господарі) повинен бути обізнаний з питань харчування;
- господар повинен повністю або частково бути зайнятий у цьому господарстві. При наявності реально діючого сільськогосподарського виробництва вимоги до господаря по зайнятості не висуваються;
- господар або його родина повинні проживати у садибі, що здається відпочиваючим або у безпосередній близькості до неї.

Програма «Сільська гостинність» охоплює наступні форми проживання відпочиваючих у господарстві: «Самостійне ведення господарства», «Житло і сніданок», «Кемпінг». Відпочиваючі можуть займати частину будинку господаря, мати окремі кімнати, проживати в окремому будинку або наметах на території маєтку [26].

Дозвіл на зайняття прийомом відпочиваючих надається після проведення інспекцій компетентними особами Програми «Сільська гостинність», відповідно до власних правил інспектування. Програмою встановлені власні правила – внутрішні мінімальні стандарти, якими передбачені необхідні умови надання послуг відпочиваючим. Такі дозволи у межах Програми надаються господарям при наявності у господарів для надання послуг більше ніж 8 ліжок або більше кімнат. При умові надання послуг в обсягах менших ніж зазначені, спеціальний дозвіл не потрібен. Відповідно до внутрішніх правил Програми, на запит господаря може бути проведено також спеціальне інспектування з метою «кваліфікації за якістю».

Господар зобов'язаний запропонувати гостеві заповнити гостьову анкету, яка передається до центральної канцелярії або до регіональної

структури Програми. Крім того, господар зобов'язаний надсилати до Програми статистичні дані про кількість людино-днів, проведених у його садибі гостями. Дані є конфіденційними і поширенню не підлягають.

Вимоги до приміщень. Відповідно до рекомендацій Міністерства соціального забезпечення, вільна площа спальної кімнати повинна складати 2,5 м² на одну людину та не менше 5 м² від загальної площі кімнати. Мінімальна висота стелі повинна бути 2,1 м. Об'єм кімнат з розрахунку на одну людину не може бути меншим 6 м³. В разі наявності у середині будинку водопроводу або туалету, потрібно забезпечити очистку стічних вод, або відвести стічні води у закритий резервуар. Відведення та очищення стічних вод повинно відбуватись за наявності відповідного дозволу та під наглядом уповноваженої на це особи.

Не вимагається ніякого дозволу для готування та подачі споживачам продуктів харчування, якщо це є умовою здачі приміщення у господарстві, яке має не більше чотирьох кімнат для гостей і розраховано на прийом не більше восьми людей одночасно. Не вимагається також спеціального дозволу для випічки і продажу хлібобулочних виробів у невеликих обсягах.

Доходи від здачі житла відпочиваючим обкладаються податком у розмірі 12 %. Доходи, отримані у сфері сільського туризму від надання й інших послуг та продажу товарів, наприклад, продуктів харчування, оподатковуються у розмірі 25 %.

У Нідерландах продукт сільською туризму включає розміщення на фермі та додаткові послуги: походи, велогонки чи зайняття кінним спортом.

У Литві базовими одиницями агротуризму є сільські котеджі, які дозволяють розмістити до 8 осіб в окремих двомісних кімнатах. Вони ідеально впорядковані, у т.ч. і за прилеглими територіями, а це дозволяє туристу отримати повний готельний сервіс, але при цьому відчувати домашній затишок, у зв'язку із чим відпочинок стає особливо привабливим.

Серед мотивів, що спонукають селян надавати агротуристичні послуги, експерти найчастіше виділяють наступні:

- бажання селян отримувати додаткові доходи;
- наявність у господарствах необхідної бази (передусім – місць для ночівлі);
- додаткова можливість продажу власної продовольчої продукції;
- розширення контактів з людьми.

Серед основних позитивних наслідків агротуристичної діяльності найбільш часто називають такі:

- соціальна активізація жителів села;
- формування сприятливих умов для збереження природного і культурного середовища;
- модернізація забудови та інженерної інфраструктури сільських територій;
- двостороння економічна користь (як для відпочиваючих, так і для господарів): низькі кошти відпочинку з одного боку та додаткові доходи – з іншого;

близький контакт туристів із місцевим населенням [26].

Цікавим є приклад Португалії та інших країн ЄС, де популярним є так званий «гастрономічний» туризм, коли споживачу пропонуються традиційні національні продукти, здебільшого селянської кухні. Технологія виробництва та самі продукти «захищені», сертифіковані в системі спеціальних стандартів Європейського Союзу.

У 2007 р. Європейська Комісія присудила звання «Найкращий європейський туристичний напрямок» десяти сільським туристичним місцевостям Європи. Нагородження відбулося на Європейському туристичному форумі у Португалії.

Лауреатами проекту «Найкращий європейський туристичний напрямок» визнано такі:

1) Пелашталь (Австрія) – долина в Альпах в провінції Нижня Австрія. Особливими є культура, природа, спосіб життя, ремісництво та кухня.

Фірмовою ознакою місцевості є дірндл – тамтешня вишня, або ж кизил.

2) Дюрбуї (Бельгія) – найменше місто в світі. Громада Дюрбуї розташована у Валлонії в Арденах. Вона об'єднує 40 маленьких сіл, але як місто зареєстрована ще з середніх віків – таким чином було оцінене її ефективне правосуддя та організація торгівлі.

3) Свети Мартін на Мурі (Хорватія) – розташований на півночі країни, поблизу кордону зі Словенією й Угорщиною природний заповідник. Тут ріка Мура втікає на територію Хорватії. Ця місцевість є і сільською, і одним з найбільших та наймальовничіших у країні водних курортів з джерелами лікувальної води.

4) Трудос (Кіпр) – п'ять районів, розташованих навколо гори Олімпія. Там багато що можна подивитися й робити – гуляти або їздити велосипедом лісовими стежками, розважатися на фестивалях у місцевих селах, скуштувати традиційної кухні й відкрити для себе культурні скарби: адже ЮНЕСКО віднесло ці місця до світової культурної спадщини.

5) Флоріна (Греція) – регіон, розташований на півночі країни, у Західній Македонії. Складається з гір, пагорбів та низин, гірських долин та озер.

6) Йоршег (Угорщина) – розташований в найзахіднішому куточку країни. Має унікальний пейзаж — пагорби й долини, листяні та хвойні ліси, джерела та струмки. До цього додаються народні традиції, ремесла, продукція тамтешніх селян.

7) Клонакіті (Ірландія) – район, розташований на південному сході країни. Тут багато легкодоступних для туристів чудових місць. Можна зайнятися пішохідним та водним туризмом, насолодитися музикою, місцевими продуктами. Є багато історичних пам'яток, пабів, місць для рибалки.

8) Спешія (Італія) – місцевість на півдні країни, у провінції Лече області Пуглія. Має велику культурну та природну цінність, є також важливим центром сільської економіки регіону. Цей регіон є яскравим

прикладом того, як давні традиції зустрічаються з інноваціями. Там є збудований у XV ст. замок Протонобіліссімо, водночас — Центр новітніх цифрових послуг.

9) Кулдīga(Латвія) – це місто, яке називають «латвійською Венецією». Там протікає ріка Вента – одна з найбільших і наймальовничіших у країні. Визначним місцем для туристів є «Вентас Румба» — один з найширших водоспадів у Європі, ширина його 240 м.

10) Надур (Мальта) – це район, розташований на найсхіднішому пагорбі Гозо, «сестринського» острова Мальти. Має багато культурних пам'яток та місць з чудовою природою [26].

Отже, кожна країна вибирала свої методи організації сільського (зеленого) туризму і в процесі розвитку цього бізнесу єдиного «рецепту успіху» не існує. У кожній державі свої поняття про комфорт і гостинність. Кожна країна відрізняється своїми кліматичними та етнокультурними умовами. Таким чином, можна зробити висновок на основі вище проаналізованих досліджень, що основними напрямками розвитку сільського зеленого туризму України мають стати: створення сприятливих умов для отримання податкових пільг та кредитів для власників агросадиб, рекламування послуг сільських господарств, випуск різноманітних путівників, поширення різноманітних видів агротуристичного бізнесу, у тому числі курортна спеціалізація сільського (зеленого) туризму.

У наступному розділі нами буде досліджено сучасний стан та перспективи розвитку сільського (зеленого) туризму у Хмельницькій області.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО (ЗЕЛЕНОГО) ТУРИЗМУ У ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз туристичного потенціалу регіону

З кожним роком посилюється увага до досягнення комплексного економічного і соціального розвитку країни загалом і окремих її регіонів. Особливо актуальною при цьому є оцінка природно-ресурсного потенціалу (ПРП) певної території. Як свідчить світовий досвід, рекреаційне господарство, зокрема, туризм, може суттєво впливати на соціально-економічний розвиток. Хмельницька область – один із регіонів України, що славиться своєю природою, історичними місцями, фортецями, архітектурними комплексами, які могли б зацікавити гостей та мешканців області, сприяти активному відпочинку і пізнанню історії краю. Це стимулює залучення інвестицій для забезпечення рекреаційного облаштування території, що вплине не лише на приріст виробництва в індустрії відпочинку і оздоровлення, але й на інші галузі.

Територія Хмельницької області багата на природно-рекреаційні ресурси. Мережу об'єктів природно-заповідного фонду Хмельницької області складають: Національний природний парк «Подільські Товтри», Національний природний парк «Мале Полісся», регіональний ландшафтний парк «Мальованка», заказники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного та місцевого значення, пам'ятки природи загальнодержавного та місцевого значення, заповідні урочища, зоопарки, ботанічний сад загальнодержавного значення. Всього в області знаходяться 522 об'єкти загальною площею 328,467 тис. га. Показник заповідності Хмельницької області (відношення площі природно-заповідного фонду до загальної площі) становить 15,9 %.

На території області розташований один з найбільших у Європі Національний природний парк «Подільські Товтри». Його площа 261,316 тис. га, що складає 12,5 % площі Хмельницької області.

Рекреаційний потенціал сільського (зеленого) туризму – це сукупність природних, етнокультурних, суспільно-демографічних ресурсів, а також наявної господарської та комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку сільського зеленого туризму. Наявний туристичний потенціал Хмельниччини розглянемо у таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Туристичний потенціал Хмельницької області [34]

Природно-заповідний фонд	Історико-архітектурний потенціал	Санаторно-курортний і рекреаційний потенціал
2 Національних природних парки	105 пам'яток археології	3 санаторії-профілакторії
120 заказників	2442 пам'ятки історії та культури	9 родовищ мінеральних лікувальних вод
35 пам'яток садово-паркового мистецтва	473 пам'ятки мистецтва	9 санаторіїв
158 пам'яток природи	18 музеїв	10 баз відпочинку
17 заповідних урочищ	230 пам'яток архітектури загальнодержавного значення	11 оздоровчих таборів
56 садиб сільського зеленого туризму		
5 фізичних осіб-підприємців з надання послуг сільського зеленого туризму		
88 закладів розміщення туристів		
89 підприємств з розробки та реалізації турпродукту		
500 підприємств ресторанного господарства		

На території Хмельницької області [64] розроблено і діє 6 туристичних маршрутів вихідного дня: «Подорож східною Хмельниччиною», «Вихідні на Хмельниччині», «Волинська Хмельниччина», «Між Случем і Гориню», «Еволюція фортифікаційних споруд Хмельниччини» та «Оксамитові стежки Поділля». Дані туристичні маршрути охоплюють 35 населених пунктів (включаючи окремі районні центри: Деражню, Старокостянтинів, Ізяслав, Городок), а також 6 садиб сільського зеленого туризму, де за програмою туру визначена ночівля. Ці подорожі різні за змістом та за рівнем атракційності.

Незважаючи на наявність таких пропозицій, більшість населених пунктів сільської місцевості не отримують реальної економічної вигоди від прийому туристичних груп. Крім того, проаналізувавши наповненість турів та схеми руху туристичних маршрутів, виявлено, не всі райони Хмельницької області, які мають значний потенціал, охоплені цією діяльністю. Це стосується особистих господарств Чемеровецького, Новоушицького, Кам'янець-Подільського районів. Тобто, тих районів, де спостерігається концентрація садиб сільського зеленого туризму, які мають певні напрацювання у роботі із споживачами.

Недоліком маршрутів є те, що села по суті, є транзитним пунктом. На часі стоїть питання створення належних інфраструктурних та атракційних умов, у яких садиби сільського зеленого туризму могли би стати базою для ночівлі, що дало би поштовх для зайняття туристичною діяльністю мешканцям села.

Основні властивості туристичних ресурсів та рівень їх впливу на діяльність із сільського зеленого туризму розглянемо на основі анкетного опитування представників туристичного ринку та власників сільських садиб, результати якого ми зобразили за допомогою діаграми (рис. 2.1.1).

Рис. 2.1.1 Ступінь впливу туристичних ресурсів на організацію сільського (зеленого) туризму, % [34]

З діаграми (рис. 2.1.1) стає зрозумілим, що, на думку опитаних, на організацію сільського зеленого туризму найбільший вплив мають екологічні характеристики території – 21 %, 16 % експерти, відводять потенційному запасу ресурсів, 15 % – привабливості території, 12 % – екскурсійному значенню, 10 % – кліматичним умовам, 8 % – доступності ресурсів, 7 % – ступеню дослідженості, 6 % – соціально – демографічним характеристикам, 5 % – способу використання ресурсів.

Туристичний потенціал області має такі головні складові:

- мальовнича природа – Дністер, Товтри, ліси та озера півночі області;
- мінеральні води – типу Нафтуса, Миргородська, радонова;
- пам'ятки історії та архітектури – Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Самчики;
- мережа санаторіїв, де можна оздоровитись та полікуватись.

Загалом Хмельниччина має 269 територій та об'єктів природно-заповідного

фонду: 39 заказників, у тому числі 15 державного значення, 198 пам'яток природи, з них 4 державного значення, Кам'янець-Подільський ботанічний сад, 7 заповідних урочищ, 24 парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, в тому числі 8 державного значення, одна пам'ятка ЮНЕСКО – дуга Струве, 3 з чотирьох об'єктів якої в Україні розміщено у Хмельницькій області. Загалом за кількістю потенційних об'єктів для туризму область входить до п'ятірки найбільш туристично привабливих регіонів.

Перспективними центрами лікувального туризму є:

Державний курорт «Сатанів», розташований в межах найбільшого в Європі Національного природного парку «Подільські Товтри», з його унікальним природним феноменом Товтровою грядою, поєднаною з мальовничим долино-річним ландшафтом р. Збруч.

У 1970–1978 роках тут відкрито і досліджено одне з найбільших у Європі родовищ мінеральної води типу Нафтуса, названої Збручанською.

Його дебет становить 257 м³ на добу, що дає змогу проводити одноразове лікування близько 100 тис. осіб.

Курорт місцевого значення «Маків», з мінеральними водами типу Миргородська, із затвердженими запасами 60 м³ на добу та Нафтусеподібна, із затвердженими запасами 43 м³ на добу, фактичне використання 2 м³ на добу. Заклад санаторного типу з мінеральною водою Збручанська, що діє у м. Волочиську.

Національний природний парк «Подільські Товтри». На території Національного природного парку «Подільські Товтри» перебуває під охороною 129 об'єктів природо-заповідного фонду, серед яких є парки і садиби різного ступеня збереження і культурно-історичної цінності, росте 2977 видів, форм і сортів рослин з різних кліматичних зон, в тому числі дерев і кущів 521 вид, з деревно-чагарникової та трав'янистої флори – 395 видів плодових рослин, 620 видів тропічних, 111 видів корисних трав'янистих рослин місцевої та дикоростучої флори, 19 археологічних пам'яток, більше 302 історико-архітектурних пам'яток (в м. Кам'янці-Подільському розміщено більше 200 об'єктів, в Кам'янець-Подільському районі – понад 63 об'єкти, в Чемеровецькому – більше 27 об'єктів, в Сатанівському регіоні – більш як 12 об'єктів) [58].

Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець» Входить у номінацію «Сім чудес України». Кам'янець-Подільський – місто, що зберегло дух середніх віків. Старе місто функціонує як унікальний містобудівний комплекс площею 121 га, відокремлений від решти районів міста глибоким каньйоном р. Смотрич. Місто має досить розвинену туристичну індустрію.

Державний історико-культурний заповідник «Меджибіж». Фортеця є перлиною Меджибожа, найвизначнішою його пам'яткою. Історія споруди сягає глибини віків, вона посідала чільне місце поміж середньовічних фортець світу.

Державний історико-культурний заповідник «Самчики». Палацово-

парковий ансамбль «маєток Самчики» – один із найблисучіших в Україні творів архітектури та садово-паркового мистецтва періоду зрілого класицизму. Серед маєткових ансамблів України Самчики цікаві тим, що забудова тут зберіглася такою, якою вона була на кінець XVIII – початок XIX ст. Цікаві історичні об'єкти є у Сутківцях, Антонінах, Губині, Ізяславі, Грицеві, Зінькові, Старокостянтинові, Пиляві, Жванчику.

Область має на своїй території низку санаторно-курортних та оздоровчих закладів, що використовують мінеральні води Хмельниччини, але які ще не стали помітними у загальноукраїнському та міжнародному масштабі.

Серйозними проблемами проте є занедбаність та руйнація значної кількості потенційних історично та архітектурно привабливих об'єктів, відсутність доступу до них, інформаційної та транспортної інфраструктури.

На сьогодні в Хмельницькій області нараховується 64 агрооселі. Найбільша їх кількість – в Кам'янець-Подільському, Новоушицькому та Шепетівському районах. Одноразово агросадиби області можуть прийняти 747 осіб.

Потенціал для розвитку сегментарного туризму в області дуже значний. Наявність значної кількості мінеральних джерел, базових санаторіїв, де розміщується значна кількість відпочиваючих, а також наявність скупчень відпочиваючих на курортах Вінницької (Хмільник), Тернопільської (Конопівка, Гусятин), Львівської (Трускавець, Моршин) дає змогу залучити їх до історично-архітектурного туризму по об'єктах області.

Ландшафти та природа Придністров'я та Товтр є перспективними для відпочинкового туризму. Історично-архітектурні пам'ятки середньовіччя можуть бути включені у мережу міжнародного туризму [58].

Виокремлення перспективних точок зростання у Хмельницькій області. Система розселення в межах області є оптимальною для планування стабільного розвитку. Поселенська мережа складається із великих міст з півдня на північ:

Кам'янець-Подільський, Хмельницький, Краси́лів, Старокостянти́нів, Шепетівка. Економічно спроможні міста є і на заході та сході області. Навіть у депресивних сільських районах можна виокремити поселення, що є природними концентраторами місцевого економічного життя. Такими природними центрами в першу чергу є міста та селища, колишні районні центри, а також великі села, де ще зберіглась певна інфраструктура, є радіальні дороги до найближчих сіл, церква, виїзні базари тощо.

Для збалансованого розвитку області планування розвитку має базуватись на точках потенційного зростання та створювати систему комунікацій (доріг), що замикатимуть навколишні села на потенційні центри зростання. В майбутньому, у разі проведення реформи адміністративно-територіального устрою, ці центри можуть стати центрами нових громад.

Отже, сучасна, ще збережена поселенська мережа, може бути використана для досить ефективної реалізації Стратегії розвитку області через підтримку розміщення промислових виробництв у потенційних центрах зростання на базі великих та середніх міст, переробної та сервісної промисловості у центрах, якими є міста районного значення та великі селища. Кожен з таких центрів потенційно має стати локомотивом розвитку власних периферійних сільських територій, що дозволить зменшити відтік населення у міста та поліпшити якість життя у сільських територіях.

Узагальнена таблиця окремих показників серед регіонів, що належать до однієї групи з Хмельницькою областю (табл. 2.1.2).

Як свідчать дані табл. 2.1.2, Хмельницька область серед групи областей-сусідів та областей, близьких за об'єктивними параметрами до Хмельницької області, займає четверту позицію за рівнем ВРП на душу населення та середньою заробітною платою; порівняно з Підляським воєводством Польщі, яке серед воєводств Польщі найбільш схоже з Хмельницькою областю, всі українські регіони відстають дуже сильно. Проте реально покращити місце області серед цієї групи регіонів у середньостроковій перспективі.

Таблиця 2.1.2

Показники соціально-економічного розвитку Хмельницької області [58]

Показники	Хмельницька обл.	Вінницька обл.	Волинська обл.	Рівненська обл.	Черкаська обл.	Чернівецька обл.	Тернопільська обл.	Підляшшя (Польща)
Територія, тис. км	20,6	26,5	20,1	20,1	20,9	8,1	13,8	20,18
Населення, тис. осіб	1341,4	1660	1036	1151	1304	904	1093,3	1189
Густота населення, осіб/км ²	65	63	52	57	62	112	79	59
Міське населення, %	54	49	51,4	47,7	55,7	41,7	43,3	60,2
Зайнятість населення у сільському господарстві, %	26,3	28,7	27,3	17	29,1	27,2	28,2	26,6
Зайнятість населення у промисловості, будівництві. %	18	17,7	16,7	19,2	19,6	16,5	16,7	24,2
Валовий регіональний продукт на особу, грн	9100	9159		9695	10331	7369	7510	66253 ⁹
Зарплата, грн	1045	1028	1013	1133	1085	1051	943	8363 ¹⁰

В області працює близько 100 суб'єктів туристичної діяльності (туроператорів, турагентів та фізичних осіб-підприємців фахівців туристичного супроводу) (табл. 2.1.3; рис. 2.1.2).

З 2012 року нішу туристичного бізнесу все більше займає приватний сектор, що відображають показники кількості готельних закладів, що є у власності фізичних осіб. Зменшення туристичних потоків протягом 2012-2014 рр. пов'язане із ситуацією в країні, яка була в той період.

Таблиця 2.1.3

Основні показники туристичної діяльності Хмельницької області за
2014-2017 рр. [59]

Показники	Роки			
	2014	2015	2016	2017
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, од.	76	78	89	90
Кількість туристів, осіб	31212	25416	19885	26829

Також відзначається загальне зростання кількості готелів та інших місць для тимчасового проживання: з 2012 р. до 2018 р. ця кількість зросла більш ніж у півтора рази (у 1,5 рази). Особливо активно розвивається приватний готельний бізнес, який найбільше зосереджено у містах Хмельницький, Кам'янці-Подільський, Шепетівка, Старокостянтинів та Нетішин. Значна частка місць для тимчасового проживання розташовується у районі Дністровського каньйону, де зосереджено активний та рекреаційний вид туризму.

Рис. 2.1.2 Туристичні потоки у Хмельницькій обл. у 2011-2017 рр. [59]

Важливими пріоритетами розвитку туризму в Україні, Хмельницькій області є підняття його рівня до міжнародних стандартів, формування ефективної регіональної туристичної політики, що стає особливо актуальним в умовах значного невикористаного потенціалу туристичної галузі [2].

Туристична політика є практикою впровадження науково обґрунтованої концепції розвитку туризму в країні, що має за мету таку розбудову індустрії туризму, яка б за своїми кількісними і якісними параметрами дозволяла задовольняти потреби внутрішнього ринку і виступати з власним конкурентоспроможним турпродуктом на міжнародному ринку.

Туризм Хмельниччини не є важливим сектором економіки, але область має значний потенціал у сфері відпочинкового та історичного туризму. Зокрема, місто Кам'янець-Подільський забезпечує можливість досягнення цієї стратегічної мети й розвитку туризму в області в цілому. Очевидно, варто поєднати потенціал цієї пам'ятки історії, яку щороку відвідують понад 220 тис. туристів (у тому числі понад 12 тис. іноземців), із потенціалом інших місцевостей регіону. Для цього необхідно поліпшити зовнішній вигляд інших міст та їхніх пам'яток культури й архітектури, зокрема на північному сході регіону (Летичів, Меджибіж, Хмельницький та Дунаївці).

Для цільових груп туристів, для задоволення їх потреб та очікувань необхідно розвивати туризм за двома напрямками. Перший із них передбачає використання відпочинкового туризму на базі природного потенціалу регіону. Другим напрямом збільшення доходів від туризму є сільський туризм.

Традиційна гостинність населення регіону, особливо у сільській місцевості, забезпечує можливість поєднання розміщення туристів із вивченням сільських звичаїв і традицій безпосередньо в селах, де споживання здорової їжі, перебування на свіжому повітрі будуть привабливими для всіх туристів. Звичайно, стратегія не має на меті обмеження відвідань туристами Кам'янця-Подільського – мова йде про ознайомлення туристів з іншими об'єктами Хмельниччини, із використанням

позитивного бренду Кам'янця-Подільського. Усі три потенційні напрями розвитку туризму (історичний туризм у Кам'янці-Подільському, відпочинковий туризм, а також сільський туризм) можуть бути поєднані у межах традицій регіону [27].

На основі порівняльного аналізу можна визначити такі першочергові види діяльності: формування бренду та позитивного іміджу області; туристична промоція Хмельниччини; розвиток зеленого туризму; розбудова туристичної інфраструктури; збереження екології; відновлення історичних пам'яток.

На думку науковців [68], для підвищення ефективності туристичної політики на Хмельниччині необхідно поширити певні маркетингові заходи: проведення маркетингового дослідження туристичного ринку Хмельниччини з метою оцінки її рекреаційно-туристичного потенціалу і визначення найпривабливіших для вітчизняних та іноземних туристів туристично-рекреаційних пропозицій; створення або відновлення технічних, інформаційних і сервісних умов для реалізації визначених туристично-рекреаційних пропозицій на рівні міжнародних стандартів; розробка нових туристичних маршрутів міжнародного значення територією Хмельниччини з урахуванням потреб та інтересів гостей і потенціалу туристичних ресурсів області з представленням нових турів на міжнародних туристичних виставках і поданням комерційних пропозицій провідним туроператорам України, Європи і світу; створення регіональної інформаційної інфраструктури туристичного бізнесу для надання можливостей щодо пошуку інформації, бронювання та резервування туристичних послуг, розвиток туристичного бізнесу у регіоні; створення, підтримка та постійне поновлення веб-сайту з туристичними пропозиціями Хмельниччини; створення електронних інформаційних довідників з переліком існуючих туристичних фірм у регіоні, туристичних маршрутів; проектування і проведення регулярних рекламних кампаній у ЗМІ для поширення інформації та популяризації найпривабливіших туристично-рекреаційних

пропозицій та маршрутів регіону із застосуванням національних і місцевих каналів телебачення; заохочення туристичних фірм та курортно-оздоровчих закладів області до розробки тематичних стендів, участі у національних і міжнародних туристичних виставках; проведення регіональних ярмарок, конференцій, семінарів, презентацій, присвячених проблемам розвитку туристичного бізнесу; розробка різноманітних інформаційно-рекламних матеріалів про туристичні маршрути та поширення їх на вітчизняному і міжнародному туристичному ринку: через провідні туристичні фірми та туристичні представництва України за кордоном при консульствах у різних країнах Європи і світу [30].

У наступному підрозділі нами будуть здійснено аналіз стану та напрямів розвитку сільського (зеленого) туризму у Хмельницькій області.

2.2 Аналіз стану та напрямів розвитку сільського (зеленого) туризму в регіоні

На основі поданої інформації проведемо SWOT-аналіз потенціалу розвитку сільського зеленого туризму Хмельницької області на основі таблиці (табл. 2.2.1). З проведеного дослідження можна зробити висновок, що Хмельниччина є, в основному, аграрним регіоном, але має достатній потенціал для розвитку туристичної діяльності.

Як свідчать дані табл. 2.2.1, до сильних сторін регіону відноситься: значний туристичний потенціал, гарні кліматичні умови, високий рівень заповідності території та наявність одного із найбільших в Європі національних природних парків («Подільські Товтри»), сільське населення, яке має змогу розміщувати туристів, особисті селянські господарства та фермери, які сертифіковані на вирощування органічної продукції, значна кількість підприємців, здатних адаптуватися до нових умов. Це дало змогу сформувати основні можливості регіону: об'єднання туристичних атракцій

Таблиця 2.2.1

SWOT-аналіз сільського (зеленого) туризму у Хмельницькій області [34]

Сильні сторони	Слабкі сторони
Наявність значного туристичного потенціалу. Вигідні кліматичні умови. Наявність великих природоохоронних територій, що впливає на показник екологічного навантаження . Наявність сільського населення, яке має змогу розміщувати туристів. Наявність особистих селянських господарств та фермерів, які вирощують екологічно чисту продукцію . Значна кількість підприємців, здатних адаптуватися до нових умов.	Слабкий розвиток туристичної інфраструктури та транспортного сполучення. Відсутність належної якості доріг. Диспропорції у розвитку окремих районів. Наявність обмежень у веденні господарської діяльності . Недостатній рівень облаштованості сільських садиб. Низький рівень валового регіонального продукту на душу населення . Основні міжнародні транспортні коридори проходять повз територію Хмельниччини. Відсутність туристичного бренду Хмельниччини чи туристичної спеціалізації.
Загрози	Можливості
Зникнення, руйнування чи пошкодження історико-архітектурних пам'яток, природних ресурсів . Відсутність зацікавленості частини споживачів у відпочинку. Високий рівень туристичного навантаження на певні території. Невідповідність туристичного продукту, низька його якість та відсутність розвитку матеріально-технічної бази. Відсутність ринків збуту та відповідних цін на екологічну продукцію. Низький рівень споживання продукту сільського туризму.	Створення потужного туристичного об'єднання на основі наявного культурно-історичного потенціалу з вираженим напрямом спеціалізації. Можливість розвитку екологічного туризму, при якому господарства населення виступатимуть в якості бази ночівлі. Можливість регулювання туристичних потоків та господарської діяльності економічними методами. Створення сприятливого інформаційного середовища, як для господарів, так і для туристів шляхом інтеграції з інформаційно-аналітичним центром розвитку сільського зеленого туризму. Значне зацікавлення споживачів в органічній продукції, відкритий доступ до міжнародних ринків збуту продукції. Можливість взаємовигідної співпраці з аграрним сектором на основі впровадження інноваційних форм сільського зеленого туризму.

на основі наявного культурно-історичного потенціалу з метою поглиблення туристичної спеціалізації, розвиток екологічного туризму, при якому господарства населення виступатимуть в якості бази ночівлі, створення

інформаційно-аналітичного центру розвитку сільського зеленого туризму для координації діяльності, за рахунок співпраці з виробниками органічної продукції відкритий доступ до міжнародних ринків туристичних послуг. Слабкими сторонами є: недостатній розвиток туристичної інфраструктури, відсутність належної підготовки господарів туристичних садиб, проходження міжнародних транспортних коридорів територію області, відсутність туристичного бренду. Така ситуація може проявитись наступними загрозами: зникненням, чи руйнуванням історико-архітектурних пам'яток, відсутністю зацікавленості споживачів у відпочинку, диспропорціями у туристичному навантаженні на певні території, відсутність ринків збуту та відповідних цін на екологічну продукцію та туристичні послуги.

Дослідженням встановлено, що туристичний продукт регіону має бути спеціалізованим, націленим на багаторазовий відпочинок людей протягом року, мати за мету надання можливості значній кількості людей бути залученими до туристичного процесу, в основі якого мають бути соціальні інтереси. Для досягнення максимального ефекту, до діяльності із сільського зеленого туризму слід залучати всі ресурси регіону, включаючи потужний природно-заповідний фонд, а також туристичний продукт слід формувати на основі інтеграції з аграрним сектором, що сприятиме розвитку потенціалу сільських територій та надасть туристичному продукту регіону специфічних ознак, які можна виділити як спеціалізацію, що посилить конкурентні позиції Хмельниччини.

Аналіз розвитку сільського туризму господарів-підприємців Хмельниччини засвідчує (табл. 2.2.2), що змін у кількості закладів протягом досліджуваного періоду не відбувалося. На кінець 2016 р. спостерігається зростання на 50,8 % кількості розміщених осіб, зросла кількість ночівель на 44,6 %, відбулося зростання коефіцієнта використання місткості на 50 %, також спостерігається незначне збільшення тривалості роботи закладів на 1,4 %. Разом з тим, відбулося зменшення загальної та житлової площ садиб туризму.

Таблиця 2.2.2

Розвиток сільського зеленого туризму Хмельниччини [34]

Показники	Роки			Відносне відхилення 2016 р. від 2014 р., %
	2014	2015	2016	
1. Кількість садиб	5	5	5	100
2. Кількість розміщених осіб	2728	4357	4114	150,8
3. Середня місткість садиб, од.	23,8	23,8	25,4	106,7
4. Площа садиб, м ² , в т. ч.: житлова	1653,0 820	1653,0 820	1557,0 650	94,2 79,3
5. Середня площа однієї садиби, м ² , в т.ч. житлова	330,6 164	330,6 164	311,4 130	94,2 79,3
6. Кількість ночівель	3477	5560	5028	144,6
7. Середня тривалість перебування	1,3	1,3	1,2	92,3
8. Коефіцієнт використання місткості	0,16	0,22	0,24	150,0

На основі даних управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької обласної державної адміністрації [64] розглянемо діаграму, яка показує кількість садиб сільського (зеленого) туризму, які функціонують як особисті селянські господарства (рис. 2.2.1).

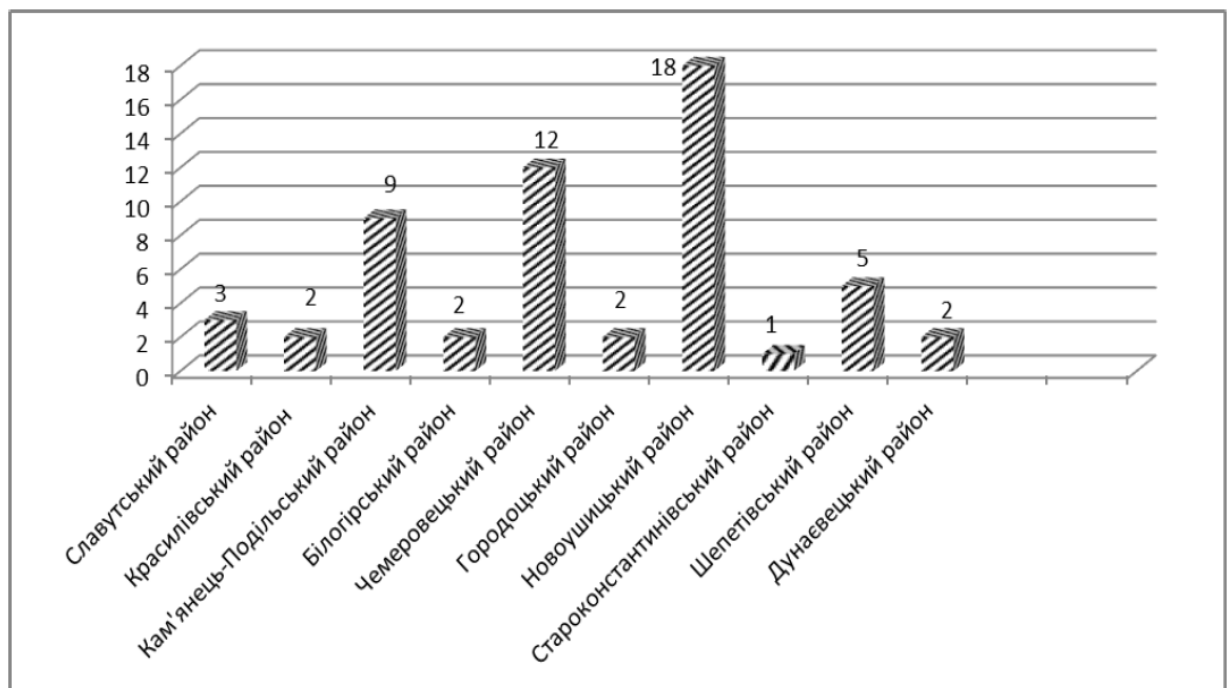

Рис. 2.2.1 Садиби сільського туризму Хмельницької області [64].

Як свідчать дані рис. 2.2.1 у 2016 р. на території Хмельницької області знаходилось 56 садиб сільського зеленого туризму (особистих селянських господарств). Найбільшого поширення це явище набуло на території Новоушицького, Чемеровецького, Кам'янець-Подільського та Шепетівського районів. Проведені опитування господарів сільських садиб свідчать, що у загальній структурі доходів ця діяльність приносить до 25% від загального сімейного доходу.

Окремі господарі, особливо Дунаєвецького та Новоушицького району, вказують на те, що пожвавлення попиту на їх послуги відбувається під час проведення фестивалю лазерного шоу «Отроків», який проходить у серпні, а в інші дні відчувається брак попиту. Господарі Чемеровецького району скаржаться на відсутність туристів і неможливість донесення інформації про свою діяльність до споживача, ситуація по Кам'янець-Подільському району виглядає дещо краще, але також відчувається брак попиту, особливо в міжсезоння та у звичайні дні тижня, господарі садиб сільського туризму Шепетівського району (кластер «Оберіг») визначають свої доходи на рівні 25–50 % у загальній сумі доходів, на сьогодні це є найвищий показник по Хмельниччині, але також вказують на відсутність взаємодії з органами регіональної влади.

Розглянемо детальніше економічні показники розвитку сільського туризму у Хмельницькій області на основі таблиці 2.2.3. Аналіз діяльності закладів сільського туризму Хмельниччини свідчить, що протягом досліджуваного періоду спостерігається зростання фінансових показників, виняток становить лише 2014 р.

Якщо проаналізувати дохід від надання туристичних послуг садибами сільського туризму (табл. 2.2.3), то на кінець періоду побачимо суттєве зростання цього показника, що у відсотковому вираженні становить 70 %. Разом з цим, прослідковується значне зростання витрат – на 91 %, що пов'язано із значним подорожчанням комунальних платежів та нестабільністю національної валюти.

Таблиця 2.2.3

Показники діяльності садиб сільського (зеленого) туризму
Хмельницької області за 2012-2016 рр., тис. грн [34]

Показники	Роки					Відносне відхилення 2016 від 2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	
1. Доходи від СЗТ	369,0	566,3	518,8	732,6	627,3	170,0
1.1 Частка у загальних доходах від сільського туризму, %	3,6	3,3	4,6	4,0	1,5	-
2. Витрати	228,6	400,7	275,1	322,6	436,7	191,0
2.1 Частка у загальних витратах сільського туризму, %	4,5	3,9	4,1	3,2	1,7	-
3. Витрати 1 дня перебування, грн	182,7	111,7	175,2	146,5	154,9	84,8
4. Кількість ночівель, днів	2138	5263	3477	5560	5028	235
5. Середня тривалість перебування, днів	1	1,2	1,3	1,3	1,2	120
6. Коефіцієнт використання місткості	0,47	0,24	0,16	0,22	0,24	51,1

Якщо проаналізувати питому вагу доходів Хмельниччини у загальних доходах від сільського туризму, то побачимо, що вони зменшились, що викликає певне занепокоєння, зменшилась також і питома вага витрат, що є певним позитивом. Позитиву додає той факт, що зменшились витрати одного дня перебування в садибі, зросла кількість ночівель, тривалість перебування, але зменшився коефіцієнт використання місткості майже на 50 %.

Така ситуація свідчить про перспективність розвитку сільського туризму у досліджуваному регіоні та потребує подальших досліджень щодо можливостей розвитку особистих селянських господарств у цій сфері. Динаміку зростання доходів від туристичної діяльності розглянемо на основі графіка (рис. 2.2.2).

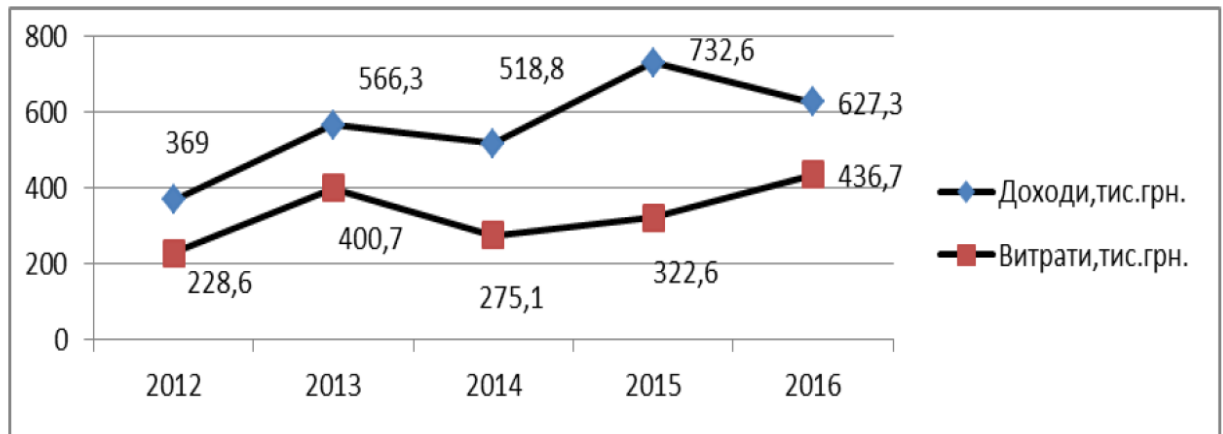

Рис.2.2.2. Динаміка доходів і витрат у сільського (зеленого) туризму Хмельницької обл. у 2012-2016 рр. [34]

Як свідчать дані рис. 2.2.2 протягом досліджуваного періоду спостерігаються коливання у розмірах доходів та витрат суб'єктів туристичної діяльності. Найбільший розмір отриманого доходу зафіксовано у 2015 р., в той час, як суттєве зростання витрат зафіксоване у 2016 р. Зростання доходів та витрат ми пов'язуємо з інфляційною складовою. Незважаючи на збільшення цих показників, галузь сільського туризму регіону залишається прибутковою.

Показники розвитку сільського (зеленого) туризму наведено у табл. 2.2.4.

Дані табл. 2.2.4 засвідчують, що питома вага доходів від сільського зеленого туризму в масштабах країни залишається незначною, хоча на кінець 2016 р. можна побачити незначне зростання показника, незначною залишається питома вага громадян, які скористалися послугами сільського зеленого туризму протягом року у загальній кількості населення. Таку ситуацію можна пояснити високим ступенем тінізації даної галузі. Завдяки тому, що на існуючий момент відсутнє законодавче визначення сільського зеленого туризму та відсутнє розмежування між підприємницькою та не підприємницькою діяльністю, велика частина доходів не знаходить свого відображення у статистичній звітності, применшуючи тим самим роль

Таблиця 2.2.4

Результати економічної діяльності суб'єктів сільського (зеленого) туризму на національному (регіональному) рівні [34]

Показники	Роки			Абсолютне відхилення 2016 р. від 2014 р., (+,-)
	2014	2015	2016	
Частка доходів від СЗТ в загальних доходах від туризму, %	0,21	0,38	0,36	0,15
Частка доходів регіону (Хмельницька область) у загальних доходах від сільського туризму, %	4,6	4	1,5	-3,1
Частка витрат регіону (Хмельницька область) у загальних витратах сільського туризму, %	4,1	3,2	1,7	-2,4
Навантаження на 1 км ² рекреаційної території Хмельницької області, осіб/км ²	12	15	24	12
Частка населення (країни), яка скористалася послугами СЗТ, %	0,09	0,12	0,19	0,1
Кількість туристів в розрахунку на 1 зелену садибу	169	210	213	44
Середній рівень доходу на 1 сільську садибу, грн.	48154	78166	111679	63525
Середній рівень витрат на 1 садибу, тис. грн	29,0	43,3	66,8	37,8
Середній розмір прибутку в розрахунку на одну садибу СЗТ, тис. грн.	19,2	34,8	44,9	25,7
Середній розмір витрат на 1 туриста, грн	171,9	206,8	313,6	141,7
Середній розмір доходу на 1 туриста, грн	285,4	373,0	524,2	238,8
Рентабельність послуг, %	66,1	80,3	67,2	1,1

сільського зеленого туризму у формуванні доходів та зменшуючи тим самим доходи до державного бюджету. Якщо брати показник питомої ваги доходів і витрат регіону у загальних доходах від сільського зеленого туризму, то слід відзначити зменшення цих показників у динаміці. Показники, які

характеризують ефективність в розрахунку на одну садибу, чи на одного туриста на кінець 2016 р. зросли.

Позитивом є зростання кількості туристів, доходів, чистого прибутку в розрахунку на одну садибу, також зростання цих показників (крім кількості туристів) в розрахунку на одного туриста. Це свідчить про підвищення ефективності діяльності. На кінець 2016 р. спостерігалось також зростання рівня витрат як на туриста, так і на одну садибу, що можна пов'язати із інфляційними процесами та зростанням цін на комунальні послуги. В загальному слід відзначити, що досліджувана галузь є рентабельною, що характеризується наведеним у дослідженні показником.

У наступному підрозділі нами буде розроблено природничий тур вихідного дня по Хмельницькій області.

2.3 Розробка зеленого пізнавального туру вихідного дня по Хмельницькій області

Екологічний туризм це форма подорожі, сприятлива для навколишнього середовища. Вона відбувається на територіях, що мають природничу цінність (національні та ландшафтні парки). Екотуризм спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, які відвідуються туристами. Він передбачає, що учасниками цих подорожей є люди з високою екологічною свідомістю. Виділяються такі форми екологічного туризму – активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, рибальство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, полювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки. Зелений, природничий туризм – є синонімом поняття «екотуризм». Сільський туризм і його різновидність агротуризм мають багато спільного з екотуризмом і часто відповідають багатьом його пріоритетам, зокрема: збереження природничого та культурного середовища, підтримка добробуту

місцевої громади, постачання туристам харчів з місцевих продуктів.. Але сільський туризм (агротуризм) і екотуризм відрізняються основними цілями використання вільного часу, їхня головна різниця полягає у базових мотивах подорожування.

Екотуристична діяльність, як і будь-яка інша, розпочинається з ідеї, а саме ідеї, що якийсь об'єкт може бути цікавим і привабити туристів. Важливу роль тут відіграє природний ресурс, здатний привернути увагу. Нині для об'єкта, який використовують у туризмі, часто застосовують термін «дестинація». Звичайно дестинацією називають об'єкт, для якого властиві якісь особливості, що і робить його цікавим для туристів. Будь-яка ідея може виникнути сама по собі. Однак існують і певні технології. Однією з них є метод «мозкового штурму». Інколи ідея нового бізнесу з'являється в результаті ознайомлення з чиймось досвідом і думки про можливість організації подібного, спираючись на місцевий ресурс. Ідею можна обговорити з колегами і близькими. Уже на цьому етапі можна з'ясувати, наскільки вона реальна для втілення. З'ясувавши факт потенційної можливості екотуристичної діяльності, потрібно перейти до другого етапу, а саме створення (формування) екотуристичного продукту.

Головна його складова – маршрут. Ним є заздалегідь спрямований шлях пересування туристів, на якому їх забезпечують замовленими послугами. Загалом маршрути поділяють за кількома ознаками (особливостями): метою, просторовим видом, тривалістю, способом пересування, складністю перебування в тих чи інших місцях (рис. 2.3.1) [5].

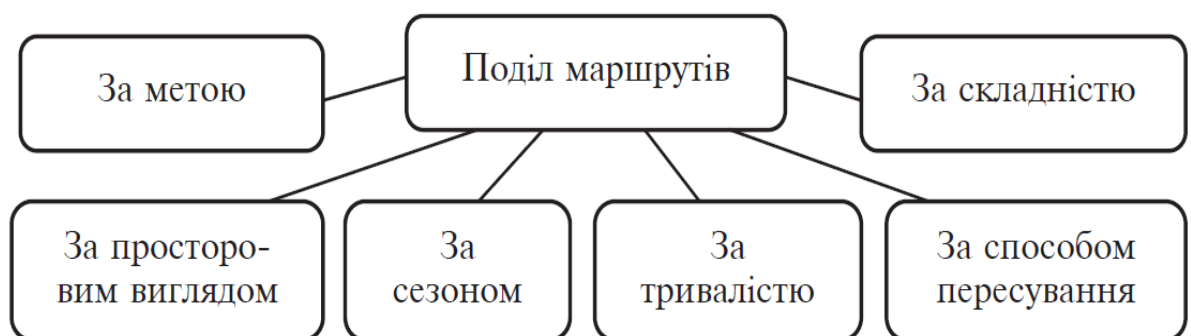

Рис. 2.3.1 Поділ маршрутів за ознаками [5]

Першою ознакою є мета. В екологічному туризмі можна виділити подорожі з метою пізнання, відпочинку на природі, а також з певним фізичним навантаженням. Звісно, що можливі тури з усіма названими складовими. Друга ознака маршруту – його просторовий вигляд. Virізняють лінійний, кільцевий та радіальний маршрути. Лінійний маршрут має ту особливість, що його початок і кінець не збігаються, поїздка чи похід відбуваються від якогось одного відомого і добре досяжного місця до іншого. Так, можливі поїздка або піший перехід від однієї залізничної станції до іншої, від одного міста до іншого. Кільцевий маршрут зручний тим, що початок і кінець збігаються. При цьому прагнуть уникати поїздки чи походу одним шляхом – навіть на окремих ділянках. Сутність радіальних маршрутів полягає у базуванні в якомусь місці та поїздках або переходах звідти і назад. В останньому разі маршрути ніби нагадують промені з якогось центра. Можливими є й комбіновані маршрути.

Зазначимо, що маршрут долається у часі. За тривалістю подорожі можуть бути короткочасними та багатоденними. Останні, як правило, мають тривалість до 7 діб. Довші тури попитом не користуються через втому туристів, яким бракує комфорту. Крім того, сучасний світ, що стає все динамічнішим, не дає змоги багатьом людям надовго відірватися від звичних справ. Екотури можна здійснювати на природоохоронних територіях і за їх межами. У першому випадку існує можливість використання створеної при об'єктах ПЗФ інфраструктури. Водночас потрібно враховувати і певні обмеження, передусім у природних заповідниках. У більшості об'єктів ПЗФ (заповідні урочища, пам'ятки природи) адміністрація відсутня. У будь-якому випадку сам факт існування об'єктів ПЗФ можна розглядати як підказку того, куди відправитися у подорож і на що звернути увагу.

За видами об'єктів відвідування екотури можуть бути поділені на гірські, ботанічні, зоологічні, водні тощо. Можливий поділ екотурів і за активністю учасників: тут виділяють пасивні, активні та комбіновані. Особливість екотуризму полягає у великій складовій активного пересування.

Зрештою, підготовка туру завершується формуванням його програми. Складові цієї програми:

- маршрут подорожі;
- щоденна програма;
- склад екскурсій;
- задіяні виконавці, які надають послуги.

Особливу увагу приділяють активній частині подорожі, якщо вона передбачена. Щоб уникнути несподіванок, гід має пройти (проїхати) цією частиною маршруту не один раз за різних умов. При цьому потрібно оцінити складність маршруту для різних потенційних учасників [5].

Ми пропонує груповий (6 осіб) зелений пізнавальний тур вихідного дня «З печери Хмельниччини».

Мета туру: ознайомлення туристів з природою рідного краю, формування практичних та інтелектуальних вмінь, виховання почуттів патріотизму, любові до рідної землі, бережного ставлення до природи. Зокрема відвідування підземних природних ландшафтів спочатку пов'язано з великою цікавістю туристів-початківців. Перші ознайомлення з малодоступним світом проходять на спеціально обладнаних маршрутах із зниженим рівнем складності.

Вид туру: пізнавальний спелеотур – це ознайомчі екскурсії туристів в неглибоких печерах зі зниженою складністю проходження маршрутів і нетривалі за часом.

Категорія складності: I к.с. – добре обладнані маршрути в неглибокі печери. Час проходження до 12 годин. Ця категорія доступна для новачків, з неї починаються всі спортивні досягнення в спелеотуризме.

Для проходження печер I к.с. потрібна мінімальна кількість допоміжних засобів. Глибина колодязів не більше 40 м. Колодязі, як правило, сухі і прості для проходження. У горизонтальних печерах повинні бути перешкоди: звуження, ділянки нескладного скелелазіння або обводнені ділянки. Час проходження 2-8 годин. Загальна глибина 20-100 м.

Небезпеки печерного рельєфу. Спелеотуризм – це один з найбільш небезпечних видів туризму, пов'язаний з особливостями печерного рельєфу. Найчастіші перешкоди на шляху – це обвали. Вони можуть виникати від найменших вібрацій. Щільність підземного ґрунту знижується в сезон дощів і може стати причиною обвалів. Це дуже небезпечно, особливо на маловивчених ділянках. Затоплення в період дощів можуть зробити непрохідним найпростіший маршрут. Раптовість затоплення може спіткати в маловивчених місцях і вимагає знання спеціальних заходів і спорядження в таких екстремальних ситуаціях.

Складності орієнтування. При недотриманні основних принципів орієнтування в печерах можна легко заблукати. Важливо використання схем маршрутів і постійно звірятися з маркерами, зазначеними в них, це і буде запорукою успішного проходження маршруту.

Підвищена вологість, труднощі рельєфу і неуважність туриста можуть призвести до падіння чи зриву. При плануванні проходження маршруту ретельно підбирається спорядження, яке може знизити такого роду ризики.

Порожнини верхніх шарів земної кори можуть мати не тільки ризики затоплення, але і ризики підвищеної загазованості. Необхідно вести контроль над рівнем вуглекислого газу і метану. Його підвищена концентрація в повітрі вкрай небезпечна для життя.

Основні принципи безпеки. Їх дотримання дозволить зберегти життя і уникнути неприємних та небезпечних ситуацій:

- 1) заборонено спускатися в печеру поодиночі;
- 2) обов'язково наявність індивідуальних засобів захисту і страхувальних систем;
- 3) не можна розбирати завали без додаткового попереднього їх вивчення фахівцями;
- 4) пересування повинно бути повільним і тихим. Найменші вібрації можуть вплинути на безпеку.

Спорядження. Щоб подолати всі труднощі на шляху, необхідно

спеціальне спорядження для спелеотуризму. Кожен розроблений маршрут першої та другої категорії чітко визначає набір необхідного спорядження з урахуванням всіх можливих ризиків. Маловивчені місця печер вимагають додаткового запасу спорядження для забезпечення безпеки. Залежно від цілей і категорії складності, кожен турист повинен мати засоби захисту для забезпечення життєдіяльності. До них відноситься спеціальне взуття та одяг з підвищеним рівнем тепло – і гідро-непроникності. Для захисту голови обов'язково використовують каски. Без надійного і потужного ліхтаря неможливо пройти навіть найпростіший ознайомлювальний маршрут.

Усе обладнання та послуги супроводжуючого-інструктора надається турфірмою і включено до вартості туру.

Програма туру.

День 1. Вийзд з м. Хмельницький (08:00) – с. Маліївці Хмельницької обл. (08:00-9:30) – екскурсія печери Кармалюка (9:30-11:00) – Обід у садибі сільського туризму, с. Маліївці Хмельницької обл. (11:00-12:00) – с. Завалля Хмельницької обл. (12:00-13:00) – екскурсія у печеру «Атлантида» та «Малишка-Киянка» (13:00-17:00) – Вечеря у садибі сільського туризму, с. Завалля Хмельницької обл. (17:00-18:00) – Повернення до м. Хмельницький (20:30).

Печери «Кармалюка» – мальовниче місце, оповите легендами. Розташоване у с. Маліївці Хмельницької області. Що можна побачити в печерах Кармалюка Тут гордо височить 18-метрова вапняна скеля з водоспадом. А в самій її товщі міститься двох'ярусний грот. І все це в старому парку, який був частиною садиби Яна Орловського, придворного польського короля. Сьогодні печери носять ім'я народного месника Устима Кармалюка, якого називають українським Робін Гудом. Як свідчить легенда, Кармалюк переховувався в цих печерах від переслідувань стражників польського короля. Але грот має більш давню історію, раніше це був храм. Вчені вважають, що за часів давніх слов'ян тут було язичницьке капище. Потім у печері оселився монах-відлюдник і був заснований православний

монастир. У XVIII ст. в запустілій печерній обителі оселилися греко-католицькі ченці-васильяни. Верхній печері дали ім'я Різдва Іоанна Предтечі, а нижній – святого Онуфрія. У цей же час був споруджений штучний водоспад. Васильяни у 1810 р. покинули свою обитель і монастир закрили. Із приходом радянської влади церкву, що знаходилася на другому ярусі, було знищено. На сьогодні у печерах Кармалюка місцеві жителі відновили невеличку каплицю.

Печера «Атлантида» – це карстова печера, розташована в межах Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, поблизу с. Завалля. Із 1975 р. має статус геологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення. Це єдина в Україні триярусна горизонтальна печера, з площею 3120 м² та завдовжки 2400 м. Стіни гроту вкриті масою різноманітних різнокольорових гіпсових кристалів та інших утворень. Саме завдяки ним печера «Атлантида» славиться своєю красою та унікальністю, а дані про неї можна відшукати в міжнародних енциклопедіях і спеціалізованих довідниках. Історія печери За переказами, відкриттю гроту передували доволі цікаві події. Легенда розповідає про старовинну церкву у верхній частині схилу мальовничої долини річки Збруч. Одного дня храм завалився під землю. Ця подія і дала назву селу. У 50-тих роках XX ст. на місці давньої святині заклали кар'єр із видобутку гіпсу. Роботу підприємства довелося припинити, адже на 18-метровій глибині помітили численні пустоти. Попри все, ці утворення нікого не зацікавили, й тільки 1968 р. київські спелеологи під керівництвом В. Рогожнікова почали дослідження. У результаті виявили невелику печеру, що закінчувалася отворами, які позамивало глиною. Розпочалися розкопки багатометрового шару глини, які привели дослідників до великої зали. Саме так і відкрили 1969 р. печеру «Атлантиду». Із 1975 р. печера «Атлантида» та 10 га навколо неї стали геологічною пам'яткою природи державного значення. З 1979 р. почалися більш ґрунтовні дослідження гроту, а спелеологічна група Олександра Климчука провела топографічну зйомку печери. З цього часу зроблено багато відкриттів,

знайдено нові зали та ходи. Сьогодні «Атлантида» входить до складу Національного природного парку «Подільські Товтри». Деякі факти про грот «Атлантида» асоціюється з таємничістю та красою. І це не випадково. Грот характеризується чіткими формами залів та ходів, своєрідними утвореннями неймовірної краси. Складається печера з трьох рівнів: Перший або нижній ярус має високі та широкі галереї – так звані магістралі, утворені потужними підземними потоками. На цьому ж рівні розташовані нижчі ходи – «підвали». Вони відходять від галерей в сторони та утворюють де-не-де невеликі лабіринти. В місці перетину магістралей між собою та з ходами другого ярусу розташовані великі зали, такі як «Покорителів», «Динамо», «Київських спелеологів». Їх висота сягає аж 12-ти метрів! Другий поверх характеризується дещо невеликими порожнинами – від 1 до 1,5 м. Його ходи значно вужчі за магістралі й частіше закінчуються тупиками. На деяких ділянках порожнини другого ярусу утворюють лабіринтові сітки між магістральними галереями. Саме через те, що ними можна перейти з однієї магістралі в іншу, цей поверх отримав назву «Перехідного». Третій ярус розміщений на 3 метри вище, під самим дахом гіпсового пласту. Тут можна побачити тільки два невеликі ходи заввишки 5 метрів. Дехто виділяє четвертий рівень під назвою «Замок Сніжної Королеви», проте розміри є занадто малими для того, щоб вважати його повноцінним.

Печера «Малишка-Киянка» входить до складу природно-заповідного фонду України, що охороняється як національне надбання. Печера карстового походження має прохід у 250 м завдовжки. Загальна площа даної геологічної визначної пам'ятки природи складає 1 га. Вона закладена у гіпсі верхнього тортону неогенової системи. Науковий інтерес до печери Малишка-Киянка величезний: вона має великий шар пухкого заповнювача, який є корисним для проведення палеогідрогеологічних досліджень території. Варто зазначити, що екскурсії в печеру не проводяться, зважаючи на складнощі у переміщенні для непідготовлених людей. Поруч розташована ще одна справжня спелеологічна перлина – печера Атлантида. На території

залів і гrotів печери є безліч волокнистих кристалів гіпсу завдовжки до півтора метрів, а також виступів гіпсової породи вторинної мінералізації. Це перетворює печеру в справжній мінералогічний музей.

Калькуляція туру (табл. 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Калькуляція туру «3 печери Хмельниччини» [складено автором]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Розрахункова формула	Загальна сума, грн
1	Транспорт	4000	1	-	2700
2	Заробітна плата інструктора-супроводжуючого	500	1	$V_z = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи}$	500
3	Харчування (обід вечеря)	150	6	-	900
4	Екскурсійне обслуговування	100	6	-	600
5	Прокат спорядження туристів	50	6	-	300
6	Накладні витрати	-	10 %	$V_n = (п1 + п2 + п3 + п4 + п5) * 10\% / 100\%$	500
7	Страховання туристів	-	6	$V_c = 5,0\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6) -$	275
8	Прибуток	-	20 %	$Ціна = 20\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7)$	1155
9	Загальна вартість туру	-	-	$V_{тз} = п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7 + п8$	6930
10	Ціна путівки на 1 особу	-	група 6 осіб	$Ц_{п} = V_{тз} / \text{Кількість осіб}$	1155

Згідно даних табл. 2.3.1 ціна путівки на 1 особу – 1155 грн.

Отже, впровадження таких турів в регіоні сприятиме збалансованому в екологічному, соціальному та економічному відношенні сталому розвитку сільських місцевостей, що тим самим підтримує туристичну привабливість територій.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Сільській (зелений) туризм в Україні як один із туристичних напрямів можна визначити як великий відкритий соціально-економічний механізм, що складається зі взаємозалежних і взаємодіючих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів елементів, таких як власне селянське господарство, туристи, господарі, інфраструктура села й інші структурні утворення й елементи, діяльність яких спрямована на надання послуг туристам відповідно до їхніх потреб і можливостей на основі чинних норм і правил. У процесі обслуговування туристів у межах сільського (зеленого туризму) управління власним господарством відіграє особливо важливу роль і набуває специфічних рис, що дає змогу виділити особисте селянське господарство як головний складник індустрії сільського (зеленого) туризму. Але, незважаючи на те, що сільський (зелений) туризм розвивається нерівномірно і має низку негативних факторів, він має вагоме соціально-економічне значення. В Україні сільський (зелений) туризм поступово набуває важливого значення у вигляді соціально-економічного чинника, що активно розвивається, проявляючи свої можливості. Сільській (зелений) туризм створює робочі місця у сільській місцевості, тим самим мінімізує кількість безробітних у сільському господарстві, сприяє використанню туристичних та природних ресурсів, збільшує можливості відпочинку середнього достатку населення. Механізм, який впливає на розвиток сільського (зеленого) туризму можна визначити об'єктивними факторами, що вже сформовані історично відповідно до розвитку суспільства, і такими, що цілеспрямовано регулюють саме туристичну діяльність. З огляду на всі фактори, сільський зелений туризм має значні переваги та можливості для функціонування і розвитку, а полем його реалізації є українське село та сільська місцевість і довкілля, що їх оточує.

Розвиток сільського туризму є перспективним та пріоритетним

напрямок розвитку туристичної діяльності Хмельницької області. Розвиток сільського туризму має на меті розв'язання соціальних, економічних та фінансових проблем сільських територій. Оцінивши позитивний та негативний вплив розвитку туризму на сільські об'єднані територіальні громади, можемо стверджувати, що позитивний вплив значно вищий. Розвиток сільського туризму Кам'янець-Подільському районі є найбільш перспективним, адже цей район слугує «Туристичним магнітом». Сільський зелений туризм сприяє розвитку малого і середнього бізнесу жителів сільської місцевості, тому в Шепетівському районі потрібно провести ряд заходів для популяризації та реклами свого району.

В умовах сільського туризму відбувається знайомство туриста з культурними традиціями регіону, обрядами, побутом. Водночас, до негативного впливу туристичної діяльності можна віднести – антропогенне навантаження, збільшення місцевих цін, диспропорції у структурі зайнятості, збільшення негативного впливу на навколишнє середовище, збільшення рівня правопорушень.

Хмельницька область має сприятливі умови для розвитку сільського туризму: сприятливий клімат, водні ресурси, лісові ресурси, мальовничі пейзажі, екологічно чисте повітря, зручне географічне положення, транспортна доступність, багата культурна спадщина. Вважаємо, що для розвитку сільського туризму в регіоні потрібно провести рекламну компанію, власникам агроосель потрібно вести сторінки в соціальних мережах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабина Е. Н. Экономические аспекты рационального природопользования в структуре комплексного управления экологической сферой / Е. Н. Бабина // Региональная экономика: теория и практика. – 2008. №23 (80). – С. 56-67.
2. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К.: ВПЦ «Київський Університет», 2014. – 395 с.
3. Биркович В. І. Розвиток сільського туризму в депресивних регіонах України: економіко-правовий аспект / В. І. Биркович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/September 09/05.htm>.
4. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети / В.І. Биркович // Наук.-аналіт. щокварт. зб. – 2008. – №1 (6). – С. 137-143.
5. Вишневський В. І. Екологічний туризм: навч. посіб. / В. І. Вишневський. – К.: Інтерпрес, 2015. – 137 с.
6. Габа М. І. Сільський зелений туризм – перспективний вид туризму для реформування економіки України / М. І. Габа // Інтелект ХХІ. – 2016. – № 2. – С. 88-94.
7. Гафурова Е. В. Основные тенденции развития законодательства в сфере аграрного туризма в Украине и странах Европейского Союза / Е. В. Гафурова // Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность и перспективы: материалы VII Междунар. науч. конф. Гомель, 26-27 мая 2011 г.: в 2 ч. / под. общ. Ред. В.В. Кириенко. – Гомель : ГГТУ им. П.О. Сухого, 2011. – С. 55-57.
8. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізм формування та реалізації: монографія / З. В. Герасимчук, М. В. Глядіна. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 161 с.

9. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінько. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. – 148 с.
10. Драпушко Р. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку / Р. Драпушко. – К.: Ін-т законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. – 152 с.
11. Економічна оцінка природного багатства України: монографія; за заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. Пирожкова С. І.; акад. НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. – 396 с.
12. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.br.com.ua/>.
13. Зарубіжний досвід розвитку сільського туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category14/doc31>
14. Зелений туризм з релігієзнавчими родзинками [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua>.
15. Зінченко А. І. Маркетинг підприємств зеленого туризму: дис. канд. екон. наук.: 08.00.04 / А. І. Зінченко. – К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2012. – 215 с.
16. Іванова В. Г. «Сільський туризм» як категорія науки адміністративного права та законодавства України / В. Г. Іванова // Право і суспільство. – 2010. – № 3. – С. 119-125.
17. Шимечко Г. І. Агротуризм як напрям підприємництва: теорія і практика / Г. І. Шимечко, Г. В. Черевко. – Львів: Ліга-Прес, 2009. – 121 с.
18. Ісаєнко В. М. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь): навчальний посібник / В. М. Ісаєнко, К. Д. Ніколаєв, К. О. Бабікова. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – 300 с.
19. Кафарський О. В. Договірні відносини в сільському туризмі / О. В. Кафарський // Університетські наукові записки. – 2010. – № 1(33). – С. 40-46.

20. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навчальний посібник / В. Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги–ХХІ, 2003. – 300 с.
21. Кифяк В. Ф. Стратегія розвитку територіально-рекреаційної системи: теорія, методологія, практика: монографія / В. Ф. Кифяк. – К.: Чернівці: Книги – ХХІ, 2010. – 432 с.
22. Костриця М. М. Підприємницькі засади розвитку сільського туризму: дис. канд. екон. наук.: 08.00.04 / М. М. Костриця, Житомирський державний технологічний університет. – Житомир, 2008. – 213 с.
23. Крисанов Д. Ф. Сільський туризм: здобутки, перешкоди, перспективи / Д. Ф. Крисанов, Л. О. Удова // Агросвіт. – 2009. – № 17. – С. 4-14.
24. Кудла Н. Є. Сільський туризм. Основи підприємництва та гостинності / Н. Є. Кудла. – К. : ЦУЛ, 2015. – 152 с.
25. Кузик С. П. Австрійський досвід формування регіональної політики розвитку туризму / С. П. Кузик, Д. Л. Олесевич // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми. Збірник наукових праць. За матеріалами доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м.Львів, 21-23 травня 1998 р. В трьох частинах. – Львів: НАН України Інститут регіональних досліджень, 1998. – С. 47-50.
26. Лужанська Т. Ю. Сільський туризм: історія, сьогодення та перспективи: навч. посіб. / Т. Ю. Лужанська, С. С. Махлинець, Л. І. Тебляшкіна. – К.: Кондор, 2008. – 232 с.
27. Любинська І. Б. Оцінка кліматичних ресурсів Хмельницької області для організації рекреаційної діяльності / І. Б. Любинська // Наукові записки Тернопільського національного пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія. – 2010. – Вип. 2 (28). – С. 256-260.
28. Мокляк А. В. Туристські ресурси для потреб іноземного туризму в Україні (у контексті українсько-польських туристичних зв'язків) / А. В. Мокляк: автореф. дис. к.г.н. – К., 2014. – 17 с.
29. Оппельд Л. І. Міжнародний досвід зеленого туризму в Україні:

проблеми та перспективи / Л. І. Оппельд, А. О. Гордіян // Ефективна економіка. – 2014. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2667>.

30. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adm.km.ua>.

31. Офіційний сайт Спілки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua>

32. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. – 262 с.

33. Папп В. В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України В. В. Папп // Агросвіт. – 2015. – №18. – С. 17–22.

34. Печенюк А.П. Формування стратегії розвитку сільського зеленого туризму: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Печенюк Алла Петрівна. – Кам'янець-Подільський, 2018. – 225 с.

35. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» : Закон України від 18.11.2003 р. № 1282-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>.

36. Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних : Постанова Кабінету Міністрів України № 1499 від 11 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-96-%D0%BF>.

37. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14><http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

38. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17>.

39. Про особисте селянське господарство: Закон України: №742-IV від

15 травня 2003 р. / Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 29. – С. 232.

40. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

41. Про сільський зелений туризм: Закон України / Проект Закону України від 12.04.2007 р. № 3467 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30022

42. Про стандартизацію: Закон України №1315-VII від 05.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.

43. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.

44. Програма добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/Ukrainian/category/low>.

45. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навчальний посібник / П. Р. Пуцентейло. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.

46. Роглев Х. Й. Сільський туризм – перспективний напрямок розвитку туристської індустрії України / Х. Й. Роглев // Туризм: теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 33-44.

47. Рутинський М. Й. Сільський туризм : навч. посіб. / М. Й. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К.: Знання, 2006.

48. Самко О. О. Оцінка туристичного потенціалу регіону та рівня його використання. / О. О. самко // Зб. наук. пр «Економічні науки». Серія «Регіональна економіка». – 2010. – Вип.7(27). – Ч. 4. – С. 129-134.

49. Світовий досвід організації сільського туризму: методичний посібник / ред. М. Осипова. – Одеса: Центр розвитку та правової підтримки

села, 2009. – 56 с.

50. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

51. Семенов В. Ф. Управління регіональним розвитком туризму: навчальний посібник / В. Ф. Семенов, В. Г. Герасименко, Г. П. Горбань, Л. М. Богадьорова. – Одеса: Одеський державний економічний університет, 2011. – 225 с.

52. Сердюкова О. М. Сутність сільського зеленого туризму / О. М. Сердюкова // Економіка та держава. – 2014. – № 3. – С. 87-90.

53. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourlib.net>.

54. Сільський зелений туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uzhgorod.net.ua/news>.

55. Станкевич-Волосянчук О. І. Сільський туризм : метод. посіб. / О. І. Станкевич-Волосянчук. – Ужгород, 2009. – 222 с.

56. Столярчук П. Аналіз європейського досвіду організації сільського зеленого туризму та його категоризації / П. Столярчук, В. Домінюк // Вимірювальна техніка та метрологія. – 2010. – № 71. – С. 175-184.

57. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/npas/249826501>.

58. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2011-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.adm-km.gov.ua>.

59. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021-2027 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/strategiya-rozvytku-hmelnyczkoyi-oblasti-na-2021-2027-roky.pdf>.

60. Тищук І. В. Регіональні механізми стимулювання підприємництва у сфері сільського зеленого туризму: дис. ... доктора екон. наук : 08.00.05 / Тищук Інна Володимирівна. – Мукачево, 2018. – 292 с.

61. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія. 2-ге вид., випр. та доповн. / Т. І. Ткаченко. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.

62. Туєва О. М. Правові умови забезпечення діяльності у сфері сільського зеленого туризму / О. М. Туєва // Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. фак. вид. юрид. ф-ту ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т». – 2017. – № 3. – С. 103-106.

63. Туристичні ресурси і розробка туру Хмельницькою областю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourismbook.com/books/book-42/chapter-1448/>.

64. Управління культури, національностей, релігій та туризму Хмельницької ОДА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kultura.km.ua>;

65. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії // С. Ю. Цьохла // Учение записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – 2009. – Т. 22 (61). – С. 376-380.

66. Чеглей В. М. Світовий досвід розвитку сільського зеленого туризму / В. М. Чеглей // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / Редкол.: В. П. Мікловда, М. І. Пітюлич, Н. М. Гапак. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – Спецвип. 33. Ч.3. – С. 203-207.

67. Черкаська Н. В. Щодо умов здійснення сільського туризму в Україні / Н. В. Черкаська, О. І. Шейкін // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 808-813.

68. Шоробура І. Туризм Хмельниччини / І. Шоробура, О Долинська // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2017. – Вип. 25. – С. 69-73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/9109>.

69. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / Ed. S. Medlik. — London: Butterworth-Heinemann Etd., 1993. – P. 43.

70. Research report. Scottish enterprise, Perspectives on international best

practice green tourism. Final report, Edinburgh, april 2004 [Электронный ресурс].
– Режим доступа: <http://www.greentourism.org.uk>